JÄMSTÄLLDHETS MYNDIGHETEN

MANUAL VID MISSTANKE OM MÄNNISKOHANDEL

En stöd- och skyddsprocess för offer för människohandel i Sverige

Andra omarbetade upplagan

National Referral Mechanism

NMT
Nationellt Metodstöd mot prostitution och människohandel

Det operativa nätverket Nationellt metodstödsteam (NMT) samordnas av Jämställdhetsmyndigheten och består av myndigheter som arbetar mot prostitution och alla former av människohandel.

NMT erbjuder operativt metodstöd till kommuner, myndigheter och aktörer inom civilsamhället.

Den nationella stödtelefonen, 020-39 00 00, ger råd och stöd i ärenden om prostitution och människohandel.

MANUAL VID MISSTANKE OM MÄNNISKOHANDEL

En stöd- och skyddsprocess för offer för människohandel i Sverige

Andra omarbetade upplagan

National Referral Mechanism

JÄMSTÄLLDHETS MYNDIGHETEN

Manual vid misstanke om människohandel
Andra omarbetade upplagan

TRYCK: Lenanders Grafiska AB, Kalmar 2019. Svanenmärkt trycksak 3041 0145
FOTO: Jöran Fagerlund, Miranda Pedersen, Åklagarmyndigheten, Mostphotos.
KONTAKT: Jämställdhetsmyndigheten, Box 73, 424 22 Angered
www.jämställdhetsmyndigheten.se

Innehåll

Förord ... 7

INTRODUKTION

Om manualen ... 11
Arbetet mot människohandel i Sverige ... 15
Vad är människohandel? ... 15
Skyldighet att erbjuda stöd och skydd till offer för människohandel ... 17
Jämställdhetsmyndighetens arbete mot människohandel ... 19
Andra aktörer som ingår i stöd- och skyddsprocessen ... 21
Övriga aktörer ... 24
Viktigt att tänka på i bemötande av personer utsatta för människohandel ... 25

STÖD- OCH SKYDDSPROCESS FÖR OFFER FÖR MÄNNISKOHANDEL I SVERIGE

Steg 1: Identifiering ... 29
1.1 Identifiering ... 29
1.2 Identitet ... 30
1.3 Polisanmälan ... 31
1.4 Anmälan och ansökan till socialtjänsten ... 32
Sammanfattning av olika aktörers ansvar i steg 1 ... 34

Steg 2: Akut skydd ... 37
2.1 Kontakt med regionkoordinator ... 37
2.2 Rätt till grundläggande information ... 37
2.3 Skyddsbedömning ... 38

2.4 Tryggt boende ... 40
2.5 Akut hälso- och sjukvård ... 41
2.6 Betänketid ... 42
Sammanfattning av olika aktörers ansvar i steg 2 ... 44

Steg 3: Inledande stöd ... 47
3.1 Information om återvändande ... 47
3.2 Säkerställande av grundläggande information ... 47
3.3 Rättsligt stöd ... 48
3.4 Socialtjänstens utredning och bedömning av stöd ... 49
3.5 Informationsutbyte med utländska myndigheter gällande barn ... 51
3.6 Rätt till utbildning och sysselsättning ... 52
3.7 Rätt till hälso- och sjukvård ... 52
Sammanfattning av olika aktörers ansvar i steg 3 ... 54

Steg 4: Långsiktigt stöd ... 57
4.1 Tidsbegränsat uppehållstillstånd om minst sex månader ... 57
4.2 Uppföljning och planering av fortsatt stöd ... 58
4.3 Asylrätt ... 59
4.4 Bistånd i en akut nödsituation ... 59
4.5 Nationella stödprogrammet ... 60
4.6 Planering inför återvändande ... 60
4.7 Rätt till utbildning och sysselsättning ... 61
4.8 Rätt till hälso- och sjukvård ... 61
Sammanfattning av olika aktörers ansvar i steg 4 ... 62

Steg 5: Straffrättsligt förfarande ... 65
5.1 Förundersökning ... 65
5.2 Stöd före rättegången ... 66
5.3 Stöd under rättegången ... 68
5.4 Stöd efter rättegången ... 69
5.5 Stöd för ersättningskrav ... 69
Sammanfattning av olika aktörers ansvar i steg 5 ... 71

Steg 6: Ett tryggt återvändande ... 73
6.1 Att delta i programmet ... 73
6.2 Stöd före och under resa ... 74
6.3 Skydd och stöd efter hemresan ... 74
6.4 Ansökningsförfarande ... 75
Sammanfattning av olika aktörers ansvar i steg 6 ... 77

FÖRORD

Jämställdhetsmyndigheten ansvarar för samordningen av Sveriges arbete mot prostitution och människohandel. Myndigheten samordnar på nationell nivå arbetet mot människohandel för alla ändamål, utvecklar samverkan mellan myndigheter och andra aktörer, liksom med internationella aktörer, och bistår myndigheterna med metodstöd och kompetensutveckling.

Som ett led i detta arbete har myndigheten uppdaterat *Manual vid misstanke om människohandel.* Manualen ger vägledning till yrkesverksamma och bidrar till ökad samverkan mellan myndigheter.

Lena Ag
Generaldirektör Jämställdhetsmyndigheten
Augusti 2019

Lena Ag, generaldirektör Jämställdhetsmyndigheten.

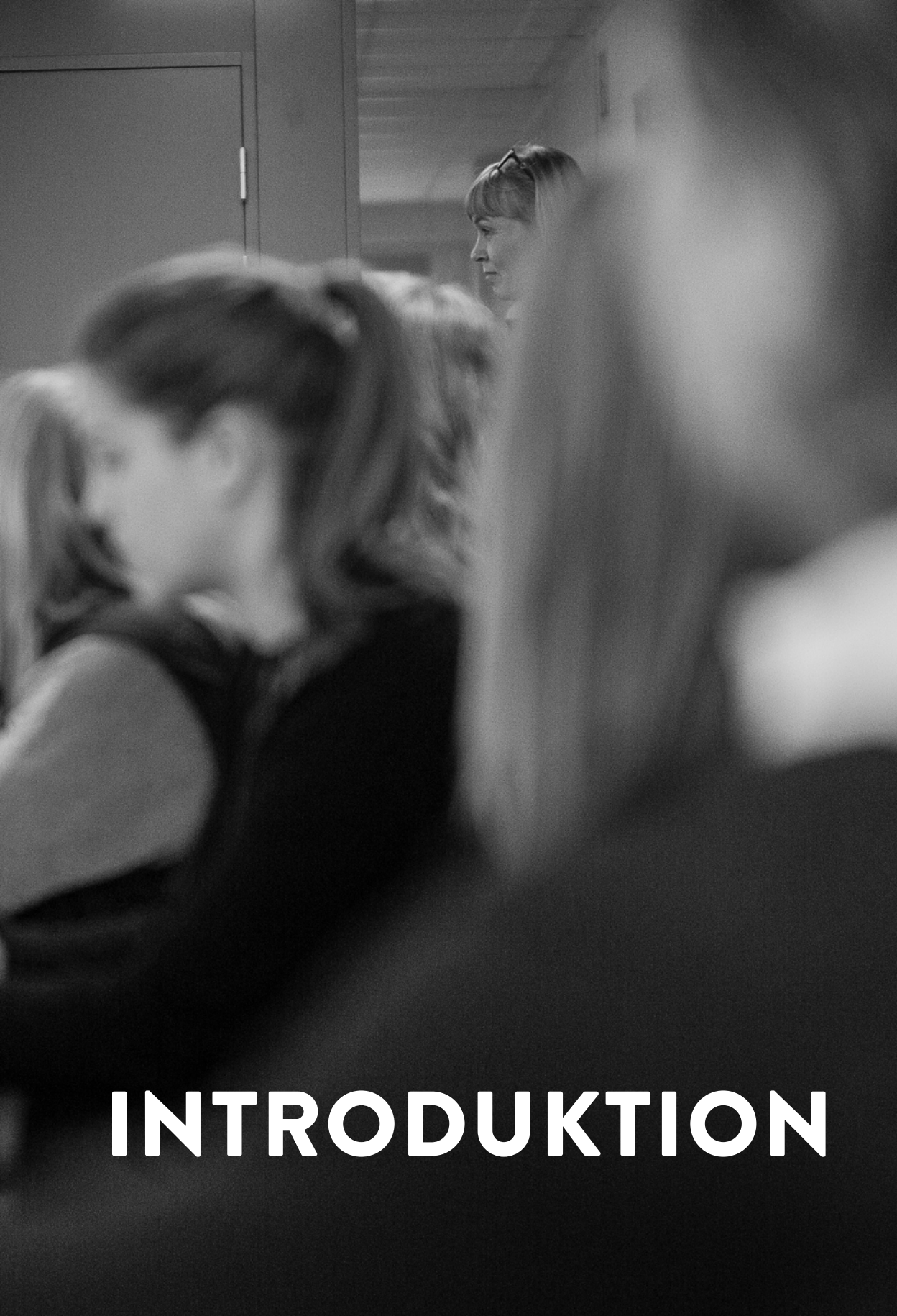

INTRODUKTION

Tobias van Treeck, IOM.

OM MANUALEN

Flera europeiska länder har inrättat en *National Referral Mechanism (NRM)*, en särskild process enligt vilken offer för människohandel identifieras och hänvisas till rätt instanser för att få det skydd och stöd de har rätt till enligt bland annat Europarådets konvention om bekämpande av människohandel.[1] *Manual vid misstanke om människohandel (MMM)* är den svenska varianten av en NRM och beskriver stöd- och skyddsprocessen i Sverige för personer utsatta för människohandel. Det är ett dokument som tar avstamp i befintlig lagstiftning och beprövade erfarenheter från operativt arbete.

Manualen togs i sin ursprungliga form fram av Länsstyrelsen Stockholm, som mellan 2009 och 2017 hade ansvaret för den nationella samordningen mot prostitution och människohandel, i samverkan med International Centre for Migration Policy Development (ICMPD)[2] samt yrkesverksamma inom Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten, Migrationsverket, socialtjänsten (representanter från Mikamottagningarna och regionkoordinatorerna mot prostitution och människohandel) och Plattformen Civila Sverige mot människohandel. Jämställdhetsmyndigheten, som ansvarar för manualen från den 1 januari 2018, har uppdaterat materialet sedan överflytten av den nationella samordningen mot prostitution och människohandel till myndigheten.

1 Se avsnittet ”Skyldighet att erbjuda stöd och skydd till offer för människohandel”
2 ICMPD är en internationell organisation med 17 medlemsstater och innehar observatörsstatus i FN:s generalförsamling.

Syftet med manualen är att ge stöd och praktiskt vägleda yrkesverksamma som kan komma i kontakt med personer som utsatts för människohandel samt att ge en helhetsbild av det stöd och skydd som erbjuds offer för människohandel i Sverige. Manualen tydliggör vilket ansvar olika myndigheter har och hur de kan agera vid människohandelsärenden, men också vilket metodstöd de har tillgång till via Jämställdhetsmyndigheten. Manualen ska betraktas som en hjälp för yrkesverksamma och bidra till ökad samverkan mellan myndigheter.

I regeringens handlingsplan mot prostitution och människohandel som lanserades i början av 2018 konstateras att det är önskvärt att berörda myndigheter och aktörer tillämpar *Manual vid misstanke om människohandel* i relevanta delar av sin verksamhet. Enligt handlingsplanen är det också önskvärt att berörda myndigheter och aktörer tar fram riktlinjer för sitt arbete mot människohandel, för statistik över hanterade ärenden samt följer upp hur de hanteras.[3]

Från och med den 1 januari 2019 ska alla myndigheter som presenterar individbaserad statistik i sin årsredovisning göra detta uppdelat efter kön.[4] Könsuppdelad statistik är ett viktigt verktyg i arbetet för ett jämställt samhälle och efterfrågas även av Europarådets Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA).[5]

Barn som är utsatta för människohandel, liksom medföljande barn och till vuxna offer för människohandel och barn i hemlandet, behöver uppmärksammas särskilt. I manualen avses med begreppet barn personer under 18 år, i enlighet med Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen).[6] För mer detaljerad information när det gäller handläggning av ärenden med barn, se Socialstyrelsens *Barn i internationell människohandel* och exploatering, vägledning för socialtjänsten (2018), samt det material som Länsstyrelsen Stockholm tog fram inom det nationella samordningsuppdraget tillsammans med Unicef Sverige: *Kan det var människohandel? Kortfattad information för myndigheter med flera som kan komma i kontakt med barn som utsatts för*

3 Handlingsplan mot prostitution och människohandel, Bilaga till regeringsbeslut 2018-02-08 nr II:1.

4 3 kap. 1 § förordning (2000:605) om årsredovisning och budgetunderlag.

5 GRETA beskrivs närmare i avsnittet ”Skyldighet att erbjuda stöd och skydd till offer för människohandel”.

6 New York 20 november 1989. Sverige ratificerade konventionen den 21 juni 1990. Barnkonventionen gäller från och med den 1 januari 2020 som lag i Sverige.

människohandel. Dessa finns på www.nmtsverige.se.

I denna manual kommer begreppet offer för människohandel eller förmodat offer att användas.[7] I övriga Europa används ofta begreppen potentiellt offer (potential victim), förmodat offer (presumed victim) och identifierat offer (identified victim). I Sverige är stöd till offer för människohandel inbyggt inom ordinarie välfärdssystem och därför finns det, till skillnad från många andra länder, ingen särskild utpekad aktör som har funktionen att formellt identifiera offer eller ge en person formell status som offer för människohandel i landet. Det betyder att begreppen kan bli missvisande i en europeisk jämförelse. När manualen beskriver identifiering avses processen att upptäcka att en person kan förmodas vara utsatt för människohandel.

Manualen innehåller sex steg för att säkerställa att personer som kan vara utsatta för människohandel erbjuds stöd och skydd. Offer för människohandel är personer med individuella erfarenheter och behov. Stödprocessen behöver därför anpassas efter varje enskild individ.

Stöd- och skyddsprocessen utgår i första hand från att det pågår en förundersökning. Polisanmälan och inledandet av en förundersökning är kopplat till rätten till betänketid och tidsbegränsat uppehållstillstånd om sex månader, som kan vara av betydelse för om ett offer för människohandel får tillgång till samhällets stöd. Enligt de internationella konventioner som Sverige förbundit sig till har dock alla personer som kan förmodas vara offer för människohandel rättigheter som ska tillgodoses, oavsett om det inletts ett straffrättsligt förfarande eller inte. Manualen belyser därför även situationer där offer för människohandel inte har tidsbegränsat uppehållstillstånd som bevisperson.

7 ”Förmodat offer” eller ”presumed victim” används också av Europakommissionen och European Migration Network, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_en

Lisa Hultin Knutas, Migrationsverket.

ARBETET MOT MÄNNISKOHANDEL I SVERIGE

Människohandel kallas ofta för en modern form av slaveri och utgörs av handel och utnyttjande av andra människor för egen vinning. Det är ett allvarligt brott som kränker de utsattas mänskliga rättigheter. Brottet drivs av en efterfrågan på tjänster från eller varor tillverkade av offer för människohandel. Det är därför viktigt att arbeta förebyggande mot människohandel genom att motverka efterfrågan på exempelvis köp av sexuella tjänster. Människohandel för sexuella ändamål är en del av mäns våld mot kvinnor, och arbetet mot människohandel för sexuella ändamål ingår i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Strategin började gälla den 1 januari 2017.[1]

VAD ÄR MÄNNISKOHANDEL?

Människohandel förekommer över hela världen i olika former och för olika ändamål. Människohandeln sker i såväl ursprungsländer, transitländer som destinationsländer, det vill säga länder som offren kommer ifrån och länder de passerar igenom tills de når det destinationsland där de utnyttjas. Sverige är framför allt ett transit- och destinationsland. I Europa är sexuell exploatering den vanligaste formen av människohandel, följt av arbetskraftsexploatering.[2] Sex-

1 Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid, regeringens skrivelse 2016/17:10.

2 EU-kommissionens REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL 3 december 2018, s. 2.

uell exploatering är ofta kopplat till prostitution, men det kan också röra sig om exempelvis tvångsäktenskap. Människohandel i form av arbetskraftsexploatering med låg eller utebliven lön och dåliga villkor kan ske överallt, exempelvis inom branscher som restaurangbranschen, på biltvättar, nagelsalonger, byggarbetsplatser eller inom jordbruk. Människohandel sker även inom tiggeri, eller för kriminell verksamhet som exempelvis stölder eller narkotikahandel. Enligt den senaste statistiken från EU-kommissionen är majoriteten – cirka två tredjedelar – av dem som utsätts för människohandel kvinnor och flickor.[3] I EU:s direktiv om människohandel konstateras det att människohandeln är könsspecifik och att handeln med kvinnor och män ofta har olika syften, samt att hjälp- och stödåtgärderna därför också vid behov bör vara könsspecifika.[4]

Utöver kön kan offer för människohandel vara utsatta utifrån flera maktordningar, baserade på kategorier såsom social bakgrund, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder.

Svensk strafflagstiftning bygger på Förenta Nationernas (FN:s) konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet,[5] samt dess tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, ofta kallat *Palermoprotokollet*.[6] Eftersom protokollet är ett tilläggsprotokoll till den nämnda FN-konventionen ska konventionens bestämmelser i stor utsträckning tillämpas även i fråga om människohandel. Alla former av människohandel omfattas, nationell eller gränsöverskridande, oberoende av dess eventuella samband med organiserad brottslighet. Kvinnor och barn lyfts som särskilt utsatta grupper i Palermoprotokollet. I Palermoprotokollet finns FN:s definition av människohandel: den globala definition av människohandel som används internationellt.[7]

I Sverige är straffbestämmelsen om människohandel formulerad så här: ”Den som genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet som allvarligt begränsar personens alter-

3 EU-kommissionens REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL 3 december 2018, s. 2.

4 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF, punkten (3).

5 New York 15 november 2000.

6 Palermo 15 november 2000.

7 Palermoprotokollet artikel 3a.

nativ, eller annat sådant otillbörligt medel om det allvarligt begränsar personens alternativ, rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, döms för människohandel."[8]

Det är syftet med handelsåtgärden (rekrytering, transport, överföring eller inhysning) som är avgörande, någon faktisk exploatering behöver inte ha ägt rum för att brottet ska vara fullbordat. Det är också viktigt att komma ihåg att i och med användningen av ett otillbörligt medel förlorar ett eventuellt samtycke hos offret för människohandel sin betydelse.

Om gärningen begås mot barn (under 18 år) bedöms brottet som människohandel även om inte något otillbörligt medel har använts. Det behöver alltså inte ha varit fråga om olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons utsatta belägenhet.

De exploateringsformer som anges i brottsbalkens straffbestämmelse om människohandel är inte uttömmande utan andra former, som till exempel tiggeri och kriminell verksamhet, kan rymmas under "annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte".

Det finns även en rad andra brott som kan bli aktuella om det inte skulle gå att styrka alla led eller omständigheter i paragrafen om människohandel, till exempel koppleri.[9] Den 1 juli 2018 infördes ett nytt brott där den som genom olaga tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons beroendeställning, skyddslöshet eller svåra situation exploaterar en person i tvångsarbete, arbete under uppenbart orimliga villkor eller tiggeri kan dömas för människoexploatering.[10] Detta brott kan alltså bli aktuellt i de fall där någon handelsåtgärd, som rekrytering, transport, överföring eller inhysning inte har förekommit eller går att bevisa.

SKYLDIGHET ATT ERBJUDA STÖD OCH SKYDD TILL OFFER FÖR MÄNNISKOHANDEL

Enligt internationella åtaganden som följer av Palermoprotokollet men också av Europarådets konvention om bekämpande av människohandel[11] ("konventionen") och EU-direktivet 2011/36/

När det gäller brottsoffers rättigheter, se även:

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet, ofta kallad Istanbulkonventionen

FN:s Konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, ofta förkortad CEDAW (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women)

FN:s konvention om barnets rättigheter, ofta kallad Barnkonventionen

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

8 4 kap. 1a § brottsbalken (1962:700).
9 6 kap. 12 § brottsbalken.
10 4 kap. 1b § brottsbalken.
11 Warsawa 16 maj 2005. För Sveriges del trädde konventionen i kraft den 1 september 2010.

EU[12] (”människohandelsdirektivet”) har Sverige en skyldighet att ge stöd till personer utsatta för människohandel. I människohandelsdirektivet lyfts särskilt hjälp och stöd till barn samt hjälp, stöd och skydd för ensamkommande barn som fallit offer för människohandel.[13] Det tydliggörs även att medlemsstaterna ska ta hand om brottsoffer med särskilda behov, exempelvis behov som har sin grund i funktionshinder, hälsotillstånd eller våldsutsatthet.[14]

Enligt såväl konventionen som människohandelsdirektivet ska varje nation anta lagstiftning eller andra åtgärder för att hjälpa brottsoffren med deras fysiska, psykiska och sociala återhämtning. Dessa ska som minst omfatta en levnadsstandard som innefattar trygg bostad samt psykologiskt och materiellt bistånd, tillgång till akut sjukvård, hjälp med översättning och tolkning, rådgivning och upplysning om lagliga rättigheter, biträde i brottmålsförfarande och tillgång till utbildning för barn. Brottsoffrets behov av trygghet och skydd ska beaktas.[15] Det finns också ytterligare bestämmelser om bland annat betänketid, uppehållstillstånd, arbetsmarknad, rätt till skadestånd och rätt till ett tryggt återvändande, om förebyggande arbete och om samarbete med aktörer inom civilsamhället.

Av konventionen framgår att Europarådets medlemsstater och övriga stater som undertecknat konventionen anser att handel med människor utgör ett brott mot de mänskliga rättigheterna och en kränkning av människans värdighet och integritet, att handel med människor resulterar i slaveri för offren, att respekt för offrens rättigheter, skydd av offren och åtgärder för att bekämpa handeln med människor måste vara det huvudsakliga målet, samt att alla åtgärder och initiativ för bekämpande av handel med människor måste vara icke-diskriminerande och beakta jämställdhetsperspektivet och barns rättigheter. Varje nation ska tillämpa jämställdhetsintegrering i åtgärdernas utförande, tillämpning och utvärdering.[16]

Eftersom människohandel är ett brott mot de mänskliga rättigheterna kan de länder som undertecknat Europarådets konvention hål-

12 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU av den 5 april 2011 om förebyggande och bekämpande av människohandel, om skydd av dess offer och om ersättande av rådets rambeslut 2002/629/RIF.

13 Artikel 14–16 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU.

14 Artikel 11.7 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU.

15 Artikel 12 p 1–2 Europarådets konvention om bekämpande av människohandel, artikel 11 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU.

16 Artikel 10 p 1 Europarådets konvention om bekämpande av människohandel.

las ansvariga om de inte vidtar åtgärder för att förebygga människohandel, skydda brottsoffer och utreda fall av människohandel. För att säkerställa ett effektivt genomförande och upprätthållande av bestämmelserna inrättades genom konventionen en övervakningsmekanism, Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA).[17] GRETA publicerar en återkommande rapport om hur konventionen efterlevs i de undertecknande staterna.[18]

JÄMSTÄLLDHETSMYNDIGHETENS ARBETE MOT MÄNNISKOHANDEL

Från och med den 1 januari 2018 överfördes Länsstyrelsen Stockholms uppdrag om nationell samordning till Jämställdhetsmyndigheten, och uppdraget blev i samband med det permanentat.

Jämställdhetsmyndigheten samordnar på nationell nivå arbetet mot människohandel för alla ändamål, utvecklar samverkan mellan myndigheter och andra aktörer, liksom med internationella aktörer, och bistår myndigheterna med metodstöd och kompetensutveckling.[19] Detta sker bland annat genom att Jämställdhetsmyndigheten samordnar nätverket Nationellt metodstödsteam mot prostitution om människohandel (NMT), bemannar en stödtelefon, delfinansierar regionkoordinatorer samt står för finansieringen av ett återvändandeprogram. Jämställdhetsmyndigheten ska också främja utvecklingen av förebyggande insatser mot prostitution och människohandel för alla ändamål.[20]

För mer information se:

www.nmtsverige.se

Nationellt metodstödsteam mot prostitution och människohandel (NMT)

I Jämställdhetsmyndighetens uppdrag ingår att samordna NMT. I NMT ingår – utöver Jämställdhetsmyndigheten – Polismyndigheten, Migrationsverket, Åklagarmyndigheten, Arbetsmiljöverket, Skatteverket samt

17 Artikel 36–38 Europarådets konvention om bekämpande av människohandel.
18 Den senaste rapporten rörande Sverige publicerades den 8 juni 2018.
19 4 § p. 3 förordning med instruktion för Jämställdhetsmyndigheten (2017:937).
20 4 § p. 1 förordning med instruktion för Jämställdhetsmyndigheten (2017:937).

Jämställdhetsmyndighetens stödtelefon för yrkesverksamma

020-39 00 00

representanter från socialtjänst (regionkoordinatorer och specialiserade mottagningar) och hälso- och sjukvård. NMT:s syfte är att stärka arbetet mot prostitution och människohandel i hela landet, samt att utveckla och effektivisera samverkan i arbetet mot människohandel.

Nationell stödtelefon

Som ett led i stöd- och skyddsprocessen för personer utsatta för människohandel driver Jämställdhetsmyndigheten en nationell stödtelefon för yrkesverksamma. Genom telefontjänsten kan yrkesverksamma inom kommuner och myndigheter samt aktörer inom det civila samhället få råd och metodstöd i frågor som rör människohandel. Jämställdhetsmyndigheten kan vid behov även hänvisa vidare till rätt instans.

Regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel

Regionkoordinatorer mot prostitution och människohandel finns i sju regioner motsvarande Polismyndighetens regioner. Regionkoordinatorerna är anställda inom socialtjänsten. Regionkoordinatorerna finansieras av Jämställdhetsmyndigheten tillsammans med vissa kommuner och länsstyrelser. De utgör ett viktigt led i stöd- och skyddsprocessen för att bistå personer som blivit utsatta för människohandel, och för att stödja yrkesverksamma som kommer i kontakt med människohandelsärenden. Det är ofta till regionkoordinatorerna som Jämställdhetsmyndigheten hänvisar människohandelsärenden från stödtelefonen vidare.

Regionkoordinatorerna ska:

- Bistå myndigheter, till exempel polis och socialtjänst, med stöd vid människohandelsärenden. De ska också fungera som en regional aktör med spetskompetens gällande människohandel.
- Bistå utsatta personer och säkerställa att de får det skydd och stöd de har rätt till genom hela processen. De samordnar stödinsatser mellan myndigheter som socialtjänst, Migrationsverket, hälso- och sjukvård, polis och olika former av boende, samt ger stöd och är beslutsfattande i processen vid ansökan till Återvändandeprogrammet, se nedan.
- Vara en länk i arbetet mot prostitution och människohandel som sker på regional och nationell nivå genom kontinuerlig kontakt

med den nationella samordningen mot prostitution och människohandel hos Jämställdhetsmyndigheten.
Se www.nmtsverige.se för aktuella kontaktuppgifter.

Återvändandeprogrammet Människohandel – Prostitution (ÅMP eller Återvändandeprogrammet)

Jämställdhetsmyndigheten ansvarar för att finansiera Sveriges återvändandeprogram för personer som befunnit sig i prostitution eller varit utsatta för människohandel. Programmet drivs av FN-organet Internationella migrationsorganisationen (International Organization for Migration - IOM) och deras kontor i Helsingfors i Finland. Läs mer om Återvändandeprogrammet i steg 6.

ANDRA AKTÖRER SOM INGÅR I STÖD- OCH SKYDDSPROCESSEN

Socialtjänsten

Socialtjänst och socialnämnd finns i varje kommun i Sverige. Socialtjänsten har ett särskilt ansvar för barn och det yttersta ansvaret för dem som vistas i kommunen. Kommunerna ska enligt socialtjänstlagen verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp, och har därför en viktig roll i stöd- och skyddsprocessen.[21]

I storstadsregionerna finns specialiserade kommunala mottagningar (utan myndighetsutövning) som erbjuder samtal och stöd till personer som har erfarenhet av att köpa sex (KAST och Evonhuset), av att få ersättning för sex, eller har utsatts för människohandel för sexuella ändamål (Mikamottagningarna och Evonhuset). Stöd kan även ges inom andra verksamheter inom socialtjänsten.

KAST (Köpare av sexuella tjänster) finns i Stockholm, Göteborg, Värmland och Umeå.

Mikamottagningen finns i Stockholm och Göteborg.

Evonhuset finns i Malmö.

Polismyndigheten

Polismyndighetens organisation mot människohandel bedrivs främst på regional nivå. Förmågan att bekämpa människohandel finns i hela landet och i fem av landets sju polisregioner finns särskilda människohandelsgrupper. I Stockholm finns även en Prostitutionsgrupp som arbetar mot köp av sexuell tjänst.

Nationella operativa avdelningen (NOA) ska rikta och leda polisverksamheten nationellt och internationellt, samt stödja polisre-

21 5 kap. 11 § 1 st socialtjänstlagen (2001:453) (SoL), se även Socialstyrelsens vägledning Brottsoffer och deras närstående, Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp (2012).

gionerna i olika typer av verksamheter, däribland människohandel. Polismyndigheten är nationell rapportör till regeringen i frågor som rör människohandel.[22]

Åklagarmyndigheten

Det ska alltid vara en specialiserad åklagare på Åklagarmyndighetens Riksenhet mot internationell organiserad brottslighet (RIO) som har operativt ansvar för förundersökningar och åtal i människohandelsärenden, även om förundersökningen inledningsvis under jourtid kan komma att ledas av åklagare vid annan enhet i Åklagarmyndigheten. En förundersökning om de närliggande brotten människoexploatering eller koppleri kan ledas av en åklagare vid allmän åklagarkammare.

Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Göteborg ansvarar för metodutveckling rörande människohandel inom Åklagarmyndigheten.

Migrationsverket

Migrationsverkets medarbetare kommer i kontakt med förmodade offer för människohandel inom alla processer på myndigheten. Migrationsverket sammanställer årligen statistik över upptäckta fall. Det finns en central samordnare för arbetet mot människohandel på Migrationsverket och varje region har även en regional samordnare. Inom den operativa verksamheten finns kontaktpersoner med spetskompetens som medarbetarna kan vända sig till. Migrationsverkets roll i arbetet mot människohandel består främst av att identifiera förmodade offer och hänvisa dessa till polis och socialtjänst, samt att besluta om tillfälliga uppehållstillstånd.

Arbetsmiljöverket

Inom ramen för myndighetens inspektionsverksamhet kan Arbetsmiljöverket upptäcka personer som kan vara offer för människohandel. Aktörer som inte följer regler i syfte att uppnå konkurrensfördelar, så kallad osund konkurrens, bryter ofta mot flera olika regelverk samtidigt. Det kan förutom överträdelser av arbetsmiljö- och skattelagstiftningen även handla om arbetskraftsexploatering och människohandel. Arbetsmiljöverket har under 2018–2020 ett regeringsuppdrag angående metodutveckling för myndighets-

22 Som nationell rapportör utkommer Polismyndigheten årligen med sin lägesrapport ”Människohandel för sexuella och andra ändamål”.

gemensam kontroll för att motverka fusk, regelöverträdelser och brottslighet i arbetslivet. I uppdraget ingår Arbetsförmedlingen, Arbetsmiljöverket, Ekobrottsmyndigheten, Försäkringskassan, Jämställdhetsmyndigheten, Migrationsverket, Polismyndigheten och Skatteverket.[23]

Hälso- och sjukvården

Sveriges 21 regioner (landsting) ansvarar för att organisera hälso- och sjukvården, och erbjuda tillgång till god vård. Vissa former av vård, till exempel skolhälsovården, ligger istället under kommunal regi. Det förekommer också privata alternativ, som är anslutna till den skattefinansierade hälso- och sjukvården. Hälso- och sjukvården kan även identifiera offer för människohandel i sin verksamhet. Aktörer inom hälso- och sjukvård ingår i NMT-nätverket.

Plattformen Civila Sverige mot människohandel

Plattformen Civila Sverige mot människohandel samlar ett tjugotal organisationer och aktörer som verkar inom ramen för civilsamhället. Dessa möter eller arbetar för att hjälpa utsatta för människohandel och människohandelsliknande exploatering. Exempelvis driver aktörerna skyddade boenden, erbjuder juridisk rådgivning, tolkhjälp, samtalsstöd, praktik och bedriver uppsökande arbete. Plattformen har även drivit ett nationellt stödprogram (NSP) som ett komplement till samhällets stödinsatser, se mer i steg 4.5.

Utrikesdepartementet

I Sverige är Utrikesdepartementet centralmyndighet enligt Bryssel II-förordningen[24] och 1996 års Haagkonvention[25], och kan bistå svenska myndigheter i kontakterna med en annan stats myndigheter i de fall samarbetet sker med stöd av förordningen eller konventionen, se steg 3.5.

23 A2017/02422/ARM.

24 (Rådets förordning (EG) nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar).

25 1996 års Haagkonvention om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn.

ÖVRIGA AKTÖRER

Länsstyrelserna

Länsstyrelserna har i uppdrag att stödja samordningen i länet av insatser som syftar till att motverka prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Länsstyrelserna ska i arbetet särskilt prioritera insatser för att motverka efterfrågan på köp av sexuella tjänster. Länsstyrelsen Stockholm har sedan 2016 haft återkommande uppdrag att stärka samverkan och samordningen mellan aktörer som möter målgruppen utsatta EU/EES-medborgare.

Brottsoffermyndigheten

Brottsoffermyndigheten arbetar för att främja brottsoffers rättigheter samt uppmärksamma deras behov och intressen. Brottsoffermyndigheten kan betala brottsskadeersättning av statliga medel om den som begått brott saknar förmåga att betala skadestånd och om det inte finns någon försäkring för skadorna. Brottsoffermyndigheten kan även ge råd och information kring brottsoffers rättigheter och kring rättegångsförfarandet.

VIKTIGT ATT TÄNKA PÅ I BEMÖTANDE AV PERSONER UTSATTA FÖR MÄNNISKOHANDEL

Följande förhållningssätt bör användas av alla involverade myndigheter och aktörer inom civilsamhället för att säkerställa stöd av hög kvalitet, ett värdigt bemötande och för att undvika att offer för människohandel på nytt blir utsatta för människohandel eller annan exploatering:

- När det förmodade offret är ett barn ska ett språk användas som är lämpligt för barnets utvecklingsnivå. Barns rättigheter enligt Barnkonventionen ska beaktas, bland annat möjlighet till delaktighet, rätt att komma till tals och rätt till information.

- Samtal bör ske i en lugn och trygg miljö.

- Tolkning ska tillhandahållas via tolkförmedling. Under inga omständigheter får myndigheter och boendepersonal förlita sig på tolkning från individer som påträffats tillsammans med offret, eller som dyker upp senare i processen – även när de hävdar att de är en vän, familjemedlem eller liknande.

- Bemötandet ska vara icke-diskriminerande vad avser kön, könsöverskridande identitet, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder.

- Det behöver finnas en medvetenhet om funktionsnedsättningar som kan försvåra möjligheten att uttrycka sig och formulera sig.

- Bemötandet får inte vara dömande vad avser det förmodade offrets tidigare erfarenheter eller nuvarande val och beteenden. Det bör finnas en medvetenhet kring de komplexa relationer som kan finnas mellan offer för människohandel och förövare, samt kring de ansvarskänslor för försörjning som kan finnas gentemot exempelvis en familj i hemlandet.

- Det måste också finnas en medvetenhet om att det förmodade offret kan bära på en rädsla för förövarna, inte sällan baserad på reella hot mot egen person eller familjemedlemmar i hemlandet.

STÖD- OCH SKYDD FÖR OFFER FÖR M I SVERIGE

Steg 1: Identifiering handlar om att uppmärksamma och identifiera förmodade offer för människohandel, samt vilka aktörer som kopplas in i samband med identifiering.

Steg 2: Akut skydd handlar om akut skydd och stöd de första timmarna eller dygnet efter att en person har identifierats som förmodat offer för människohandel.

Steg 3: Inledande stöd handlar om stödjande insatser under de första veckorna efter att identifiering skett och akut skydd och stöd är tillgodosett. För offer utan uppehållstillstånd i Sverige finns möjlighet till betänketid i 30 dagar för att kunna återhämta sig och fatta beslut om deltagande i eventuell rättsprocess.

DSPROCESS
ÄNNISKOHANDEL

Steg 4: Långsiktigt stöd handlar om den period efter eventuell betänketid när offret för människohandel antingen beslutat sig för att medverka i eventuell förundersökning eller inte. Ansökan om tidsbegränsat uppehållstillstånd om minst sex månader beskrivs i detta steg, liksom vilka lagar som styr rätten till insatser för personer som saknar uppehållstillstånd eller uppehållsrätt i landet.

Steg 5: Straffrättsligt förfarande handlar om förundersökningen och rättsprocessen, utifrån vilka rättigheter och skyldigheter offer för människohandel har.

Steg 6: Ett tryggt återvändande handlar om vilket stöd som kan ges för återvändande till och återintegrering i hemlandet, eller i ett land där offret för människohandel har rätt att bosätta sig.

I slutet av varje steg finns en sammanfattande lista över olika aktörers ansvar i det aktuella steget.

Offer för människohandel kan till exempel uppmärksammas av:

- Socialtjänst
- Polis
- Migrationsverket
- Gränspolisen
- Aktörer inom civila samhället
- Tull
- Ambassad eller konsulat
- Hälso- och sjukvård
- Fackförening
- Arbetsmiljöverket
- Skatteverket
- Rese- och hotellnäring
- Familj eller bekanta
- Ungdomsverksamheter
- Boenden
- Skola eller elevhälsa
- Advokater eller rättsliga biträden
- Allmänhet

STEG 1: IDENTIFIERING

Detta steg handlar om att uppmärksamma och identifiera förmodade offer för människohandel, samt vilka aktörer som kopplas in i samband med identifiering.

1

1.1 IDENTIFIERING

Som beskrivits i inledningen finns det i Sverige inte något etablerat system för att ge en person formell status som offer för människohandel i landet, utöver att personen i fråga bedöms vara *målsägande* i en förundersökning (se steg 5 om det straffrättsliga förfarandet). Eftersom det inte finns någon särskilt utpekad aktör som har funktionen att formellt identifiera offer, kan alla aktörer med kunskap inom området identifiera förmodade offer för människohandel.

Regionkoordinatorerna och NMT:s stödtelefon finns som stöd för yrkesverksamma för att bedöma om en person kan vara offer för människohandel. Migrationsverket har samordnare som kan ge stöd till sina handläggare i bedömningen.

Människohandel drabbar kvinnor, män, flickor, pojkar och transpersoner. Att känna igen tecken och indikatorer kan vara ett sätt att bli extra vaksam på att en person kan vara utsatt för människohandel.

Det är viktigt att komma ihåg att den individuella situationen för förmodade offer varierar, och att en samlad bedömning av iakttagelser och offrets egen berättelse alltid måste göras. Förekomsten av en eller flera indikatorer från en lista innebär givetvis inte automatiskt att en person är utsatt för människohandel. Inte heller innebär

avsaknaden av indikatorerna i listan att det inte kan vara fråga om människohandel ändå.

Följande är *exempel* på allmänna indikatorer på människohandel.[1] Offer för människohandel kan:

- Visa tecken på att deras rörelsefrihet kontrolleras.
- Känna att de inte kan lämna den situation de befinner sig i.
- Visa rädsla eller oro om de blir kontaktade.
- Utsättas för våld eller hot om våld mot dem själva, deras familjer eller närstående.
- Ha skador som verkar vara ett resultat av våld eller någon form av kontroll.
- Eventuellt misstro myndigheterna.
- Utsättas för hot om att bli överlämnade till myndigheter.
- Ha lämnat över sina pass eller andra id-handlingar till någon annan.
- Ha falska rese- eller id-handlingar.
- Eventuellt inte tala det lokala språket och känner inte till den plats där de bor eller arbetar.
- Ha en tredje part som för deras talan när de utfrågas.
- Agera som om de kontrolleras av en annan person.
- Utsättas för fysisk bestraffning.
- Få låg eller ingen betalning för sitt arbete.
- Bo eller sova i bristfälliga boenden.
- Sakna tillgång till sjukvård.
- Sakna tillgång till sina personliga tillhörigheter.
- Sakna social samvaro.
- Ha lite eller ingen kontakt med familjemedlemmar.
- Sakna möjligheten att kommunicera fritt med människor.
- Hållas kvar i utnyttjandet på grund av deras skuld till gärningspersonen.
- Befinna sig i en beroendesituation gentemot tredje part.
- Ha vilseletts om vad de ska ägna sig åt i destinationslandet.
- Ha fått sina resekostnader betalda av mellanhänder som de måste betala tillbaka genom arbete eller andra tjänster.

1.2 IDENTITET

Det kan förekomma att förmodade offer för människohandel har använt sig av olika id-handlingar eller identiteter i olika länder. Om

1 Hämtade från *BRISEIS Manual Människohandel för tvångsarbete – Identifiering av offer - Strategier för yrkesverksamma*, APAV/Brottsoffermyndigheten 2014. Även andra aktörer, bland andra International Labour Organization (ILO), har tagit fram listor på indikatorer som kan vara till hjälp för att uppmärksamma offer för olika former av människohandel, Operational indicators of trafficking in human beings, ILO 2009.

det förmodade offrets ålder inte definitivt kan fastställas, och det finns skäl att tro att offret är ett barn, måste involverade myndigheter utgå från att offret är ett barn. De måste då erbjuda relevanta stöd- och skyddsåtgärder i avvaktan på att ålder går att fastställa.[2]

För ytterligare information om indikatorer som rör barn se:
Kan det vara människohandel? Kortfattad information för myndigheter med flera som kan komma i kontakt med barn som utsatts för människohandel, som finns på www.nmtsverige.se samt webutbildningen Människohandel med barn och unga.

När det handlar om en utländsk person utan identitetshandlingar måste den behöriga myndigheten som bistår i Sverige oftast kontakta ursprungslandets ambassad eller konsulat för att verifiera identiteten och medborgarskapet hos den person som får stöd, och ansöka om att identitetshandlingar eller andra dokument utfärdas. **Ambassader och konsulat ska inte kontaktas** om den person som får stöd har uttryckt ett önskemål om att ansöka om asyl, eller befinner sig i en pågående asylprocess. Kontakt ska då istället tas med Migrationsverket.

1.3 POLISANMÄLAN

När offer för människohandel identifieras av polis i polisens verksamhet ska polisen upprätta en anmälan om misstanke om brott.

När offer för människohandel identifieras av exempelvis hälso- och sjukvård eller socialtjänst lyder de under sekretess inom respektive verksamhet enligt Offentlighets- och sekretesslagen. Vid misstanke om brott med lägst ett år i straffskalan får uppgifter trots sekretess lämnas till polis eller åklagare.[3] Det finns således möjlighet att göra en polisanmälan om misstänkt människohandel även om den brottsutsatte själv inte gör detta. När det gäller misstankar om brott mot barn bryts sekretessen även när det gäller mindre allvarliga brott.[4] Socialnämnden bör vid misstanke om människohandel med barn göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa.[5] Socialtjänst kan även i vissa situationer lämna de uppgifter till polis

2 Artikel 10.3 Europarådets konvention om bekämpande av människohandel, Artikel 13.2 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU.
3 10 kap. 23 § offentlighet- och sekretesslag (2009:400) (OSL), även generalklausulen i 27 §.
4 10 kap. 21 § OSL.
5 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd, SOSFS 2014:6 sid 6 samt Socialstyrelsen (2012): *Socialnämndens ansvar för polisanmälan vid misstanke om brott mot barn.*

som behövs för ett omedelbart polisiärt ingripande av någon som kan antas vara under 18 år.[6]

När det gäller enskilda, eller aktörer som inte omfattas av sekretess, kan vem som helst som misstänker människohandel göra en polisanmälan. Det är sedan polisen som tar ställning till hur de går vidare med anmälan.

En polisanmälan kan leda till att en förundersökning om brott inleds. Om det finns en utpekad gärningsperson ska en förundersökning om människohandel alltid ledas av åklagare. Om den som blivit utsatt för brottet är ett barn ska en förundersökning om människohandel alltid ledas av åklagare även om det inte finns en utpekad gärningsperson.[7] Det är viktigt att brottsrubriceringen anges som människohandel när en brottsanmälan görs till polisen, detta för att anmälan ska utredas av rätt enhet och för att en åklagare ska kopplas in.

En brottsutredning underlättas om den brottsutsatte själv vill medverka i utredningen, men det är inget formellt krav. Om ett offer för människohandel som saknar uppehållstillstånd vill ha betänketid för att återhämta sig, och för att kunna ta ställning till om hen vill samarbeta med de brottsutredande myndigheterna, ska förundersökningsledaren ansöka om det för offrets räkning,[8] se steg 2.6.

1.4 ANMÄLAN OCH ANSÖKAN TILL SOCIALTJÄNSTEN

Socialtjänsten är den myndighet som har det yttersta ansvaret för att enskilda som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Socialtjänsten har också ett särskilt ansvar för barn och unga.[9] Ett ärende kan aktualiseras hos socialtjänsten genom en ansökan om insatser, anmälan om misstanke att barn far illa, eller på annat sätt.

Vissa utpekade myndigheter och yrkesverksamma har en särskild skyldighet att anmäla till socialtjänsten när det finns misstanke om att barn far illa, och att lämna uppgifter som kan vara av betydelse

6 10 kap. 20 § OSL anger att: *Sekretessen enligt 26 kap. 1 § hindrar inte att en uppgift som behövs för ett omedelbart polisiärt ingripande lämnas till Polismyndigheten när någon som kan antas vara under arton år påträffas av personal inom socialtjänsten 1. under förhållanden som uppenbarligen innebär överhängande och allvarlig risk för den unges hälsa eller utveckling, eller 2. om den unge påträffas när han eller hon begår brott..*

7 Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd (**ÅFS** 2005:9) om ledning av förundersökning i brottmål.

8 5 kap. 15 § 2 st utlänningslagen.

9 2 kap. 1 5 kap 1 § § SoL.

för utredningen av ett barns behov av skydd och stöd.[10] Det gäller oro för såväl barn som själva misstänks vara utsatta för människohandel, som barn till offer för människohandel eller barn till misstänkta gärningspersoner. Anmälnings- och uppgiftsskyldigheten bryter sekretessen mellan myndigheter vid oro för barn.[11] Polisen ska fortlöpande samarbeta med myndigheterna inom socialtjänsten och snarast underrätta dessa om förhållanden som bör föranleda någon åtgärd av dem.[12]

Vuxna som utsatts för människohandel behöver ansöka om insatser från socialtjänsten och kan behöva få hjälp med att göra en ansökan. Eftersom en del offer för människohandel bär med sig misstro mot myndigheter är det viktigt att skapa trygghet genom att yrkesverksamma tidigt har täta och motiverande kontakter med det förmodade offret. Regionkoordinatorerna och även aktörer inom Plattformen Civila Sverige mot människohandel eller andra aktörer inom civilsamhället kan ha en stödjande funktion i detta skede.

Även barn, vårdnadshavare, god man eller förvaltare kan ansöka om insatser från socialtjänsten. Barn över 15 år har rätt att själva föra sin talan och kan ansöka om insatser även utan att vårdnadshavare företräder barnet. Barn över 15 år ska få sin sak prövad oavsett vårdnadshavares inställning.[13]

10 14 kap. 1 § SoL.
11 10 kap. 28 § OSL.
12 6 § polislagen (1984:387).
13 Socialstyrelsen (2015): *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten,* 11 kap. 10 § 2 st SoL.

SAMMANFATTNING AV OLIKA AKTÖRERS ANSVAR I STEG 1

SOCIALTJÄNSTEN

- Identifierar förmodade offer för människohandel i sin verksamhet.
- Bedömer om anmälan ska göras till polis om misstanke finns att ett barn har utsatts för människohandel.
- Kan göra anmälan till polis om brott för vuxna offer för människohandel.
- Tar emot ansökningar om insatser för barn och vuxna samt tar emot anmälan om oro för barn.

POLISMYNDIGHETEN

- Tar emot tips och anmälningar om brott samt upprättar anmälan om brott.
- Inleder förundersökning.
- Identifierar förmodade offer för människohandel i spanings- och utredningsverksamhet.
- Gör anmälan om oro för barn till socialtjänst.
- Informerar socialtjänst i de fall vuxna förmodade offer för människohandel önskar ansöka om insatser.

ÅKLAGARMYNDIGHETEN

- Inleder förundersökning

MIGRATIONSVERKET

- Identifierar förmodade offer för människohandel i samtliga processer på myndigheten.
- Gör anmälan till polis om brott, alternativt skickar information till polisen som underrättelseinformation.
- Gör anmälan om oro för barn till socialtjänst.

ARBETSMILJÖVERKET

- Identifierar förmodade offer för människohandel i inspektioner på arbetsplatser.

REGIONKOORDINATOR

- Ger konsultativt stöd till yrkesverksamma vid identifiering av förmodade offer för människohandel.
- Kan identifiera förmodade offer för människohandel genom samtal med offret.

NMT NATIONELL STÖDTELEFON

- Ger konsultativt stöd till yrkesverksamma kring identifiering.
- Hänvisar till aktuella aktörer som kan ge stöd i individärenden.

PLATTFORMEN CIVILA SVERIGE MOT MÄNNISKOHANDEL

- Identifierar förmodade offer för människohandel i uppsökande verksamhet och på de boenden som drivs av aktörer inom plattformen.

STEG 2: AKUT SKYDD

2

När ett förmodat offer för människohandel har identifierats behöver akuta behov av skydd och vård tillgodoses. För att säkerställa detta behöver socialtjänst, polis och i vissa fall hälso- och sjukvård kopplas in. Detta steg avser åtgärder de första timmarna eller dygnet efter identifiering.

Vid akut behov av skydd och stöd, kontakta:

- Socialkontor (kontorstid)
- Socialjour
- Polis: 114 14 eller 112
- Regionkoordinator mot prostitution och människohandel (kontorstid)
- Nationell stödtelefon för yrkesverksamma för konsultation 020-39 00 00 (kontorstid).

2.1 KONTAKT MED REGIONKOORDINATOR

Efter samtycke från offret för människohandel kontaktas regionkoordinator som stöd för att säkerställa att offret för människohandel får sina rättigheter tillgodosedda. Regionkoordinator kan även konsulteras för generell information om stöd- och skyddsprocessen i de fall samtycke saknas.

2.2 RÄTT TILL GRUNDLÄGGANDE INFORMATION

Att tillhandahålla information är ett viktigt steg i processen för att få offret för människohandel att känna sig så tryggt som möjligt. Det

TOLK OCH SEKRETESS

Det är viktigt att offret för människohandel i ett så tidigt skede som möjligt får information från respektive aktör om rätt till tolk när behov av det finns, och om aktuella sekretessbestämmelser.

är också det första steget mot att bygga upp en förtroendefull relation mellan offret och den aktör som för tillfället är i kontakt med offret, till exempel myndighet eller aktör inom civilsamhället.

Offret ska i ett tidigt skede få information om sina rättigheter i den straffrättsliga processen, till exempel om möjligheten till ett tidsbegränsat uppehållstillstånd, rätten till skadestånd, rätten till tolk och rätten till kostnadsfritt juridiskt stöd i form av ett målsägandebiträde. Polisen kan använda sig av Förundersökningskungörelsen (FUK) för att se vilken information som ska ges till offret.[1] Möjligheten till betänketid är en viktig del av stöd- och skyddsprocessen, se steg 2.6. Juridiskt stöd genom ett målsägandebiträde är också viktigt för att offret ska känna sig trygg i processen. Det bör inte hållas något längre polisförhör innan ett målsägandebiträde förordnats, och inte heller innan offret befinner sig i en trygg miljö. Polis eller åklagare ansöker om målsägandebiträde, se steg 3.3.

2

2.3 SKYDDSBEDÖMNING

Enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU ska medlemsstaterna säkerställa att offer för människohandel erhåller lämpligt skydd, på grundval av en individuell riskbedömning, bland annat genom att få tillgång till program för vittnesskydd eller andra liknande åtgärder, om det är lämpligt och i enlighet med nationell rätt eller nationella förfaranden.[2]

I Sverige gör polisen och socialtjänsten sina respektive skyddsbedömningar och ska vid behov samverka i detta. Behovet av skydd kan behöva övervägas vid flera tillfällen eftersom situationen för offret för människohandel kan ändras över tid.

Yrkesverksamma måste vara extra vaksamma på att personer i det förmodade offrets omgivning, till exempel en medföljande vän eller partner, kan vara inblandade i organiseringen av människohandeln. Personer som är utsatta för människohandel kan även ha en kontrollerande funktion över andra offer för människohandel.

1 13 a § FUK.
2 Artikel 12.3.

Samtal med den utsatta ska därför hållas enskilt. När det gäller barn kan vårdnadshavare vara en del av organiseringen av människohandeln, exempelvis genom att ha tagit emot pengar för att barnet ska utnyttjas, eller genom att själv ha organiserat eller kontrollerat barnet.

BARN

För mer information gällande barn, se Socialstyrelsens *Barn i internationell människohandel och exploatering, vägledning för socialtjänsten* (2018) . www.socialstyrelsen.se

Polisens skyddsbedömning

För att fastställa en målsägandes behov av särskilda skyddsåtgärder under förundersökningen och rättegången ska polisen så snart som möjligt göra en individuell skyddsbedömning. Vid bedömningen ska hänsyn särskilt tas till brottets allvar och målsägandens personliga förhållanden. En målsägande som är under 18 år ska alltid anses ha ett särskilt skyddsbehov. En skyddsbedömning ska omprövas vid behov.[3]

Om polisen, vid behov efter samråd med andra involverade aktörer, kommer fram till att det finns en allvarlig hotbild i Sverige kan en särskild grupp inom Polismyndigheten som arbetar med personskydd kopplas in (Brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten, BOPS). En mer strukturerad hot- och riskbedömning görs i sådana fall för att avgöra vilken nivå av personskydd som behövs.

Socialtjänstens skyddsbedömning för barn

När socialnämnden fått in en anmälan som rör ett barn ska nämnden genast göra en bedömning av om barnet är i behov av omedelbart skydd.[4] Socialtjänstens ansvar för skydd omfattar alla barn, oavsett rättslig status i landet. Om det finns behov av omedelbart skydd ska socialtjänsten vidta åtgärder enligt Socialtjänstlagen (SoL) eller lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Det kan till exempel bli aktuellt med ett omedelbart omhändertagande av barnet enligt LVU. Observera de särskilda bestämmelser om exempelvis behörighet och upphörande av skyddsåtgärder som gäller enligt Bryssel IIförordningen och 1996 års Haagkonvention vid beslut om barn med hemvist utanför Sverige. Se mer om dessa bestämmelser i steg 3.5. Sedan 1 september 2019 har socialnämnden möjlighet

3 13 f § förundersökningskungörelsen (1947:948) (FUK).
4 11 kap. 1 a § SoL.

att fatta beslut om omedelbart omhändertagande även när svensk domstol inte är behörig att besluta om beredande av vård, i de fall åtgärder av behörig utländsk myndighet inte kan avvaktas.[5]

Socialtjänstens riskbedömning för barn och vuxna utsatta för våld av en närstående

Socialstyrelsen har utfärdat föreskrifter och allmänna råd för barn och vuxna utsatta för våld av en närstående, där det bland annat framgår att socialnämnden ska bedöma risken för ytterligare våld.[5] Det saknas specifika föreskrifter för socialtjänsten gällande människohandel – i flertalet fall är offret för människohandel dock utsatt för våld eller brott av just en närstående, exempelvis en pojkvän, flickvän, partner, förälder eller annan familjemedlem, varvid föreskrifterna ska tillämpas.

2.4 TRYGGT BOENDE

Socialtjänsten fattar beslut om placering på boende genom ett biståndsbeslut eller beslut om omedelbart omhändertagande enligt LVU. Vid bedömning av behov är det vanligt att boende behöver ordnas samma dag, och att det behöver kunna tillgodose både behov av skydd och stöd. Det kan handla om skyddat boende, hem för vård och boende (HVB), familjehem med mera, beroende på den bedömning socialtjänsten gör av de individuella behoven. De kan drivas i såväl kommunal, statlig eller privat regi, som av aktörer inom det civila samhället. Inom det civila samhället finns ett flertal boenden specialiserade på att ge stöd till offer för människohandel, som är anslutna till aktörer inom Plattformen Civila Sverige mot människohandel. Boenden kan erbjuda olika nivåer av skydd, och olika långtgående hjälpinsatser. Det kan till exempel gälla sängplats, mat, samtalsstöd, socialt sammanhang, hjälp med myndighetskontakter, hjälp vid eventuell polisanmälan, hjälp med vardagliga behov och hjälp att söka mödravård eller annan vård.

Såväl barn som vuxna som varit utsatta för människohandel har ofta inledningsvis behov av personal på boendet dygnet runt för att skapa trygghet, och för att uppmärksamma eventuella behov av akut hjälp och krisstöd. Det kan också finnas behov av att personal från socialtjänsten följer med som stöd vid transport till ett boende.

Placering av flera personer i ett och samma människohandelsä-

5 6-6a §§ lag (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). .

rende på samma boende bör generellt sett undvikas i detta skede. Personerna kan ha olika relation till dem som utövat människohandeln. De kan också i olika utsträckning själva vara en del av kontrollen över andra som utsatts.

Barn utsatta för människohandel kan sökas upp av personer som organiserat människohandeln, och kan även själva komma att ta kontakt med organisatörer eller vänner som har kontakt med dessa. Vid placering enligt LVU ska den som genomför vården ha uppsikt över barnet och, i den utsträckning det behövs för att genomföra vården, bestämma om barnets personliga förhållanden.[6] I vissa fall kan dessutom beslut om restriktioner fattas, till exempel användning av mobiltelefon och internet, vid vård inom Statens Institutionsstyrelse.[7] Det är viktigt att arbeta för att barnet inte ska utsättas för yttre och inre påverkan som leder till att det avviker från boendet och återigen hamnar i utsatthet.

Skyldigheten att erbjuda offer för människohandel en lämplig och trygg bostad är central i både Europarådets konvention om bekämpande av människohandel och Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU.

2.5 AKUT HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

I detta steg bör eventuella akuta behov av psykisk- och fysisk vård, tandvård eller gynekologisk vård uppmärksammas. Gynekologisk vård kan behövas omgående för att säkerställa ett omhändertagande efter sexuella övergrepp, och bör precis som andra skador som har samband med människohandelsbrottet dokumenteras som ett led i bevisningen av brottet.

Landstinget/regionen är skyldigt att erbjuda person som vistas i Sverige utan stöd av myndighetsbeslut eller författning vård som inte kan anstå, men får även erbjuda ytterligare vård. När det gäller barn omfattar skyldigheten vård i samma omfattning som för andra barn bosatta inom landstinget.[8] Angående vård för bland annat EU-medborgare och asylsökande med mera se steg 3.7.

6 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer, SOSFS 2014:4..

7 15 § och 15 a § som gäller placering enligt 3 § LVU.

8 7 § lag (2013:407) om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd.

2.6 BETÄNKETID

Om ett offer för människohandel som saknar uppehållstillstånd vill ha betänketid för att återhämta sig, och för att kunna ta ställning till om hen vill samarbeta med de brottsutredande myndigheterna, ska förundersökningsledaren ansöka om det för offrets räkning.[9] Betänketid, ibland kallad reflektionsperiod, är ett tidsbegränsat uppehållstillstånd under en period om 30 dagar som syftar till att den brottsutsatta ska kunna återhämta sig, och i lugn och ro ta ställning till sin medverkan i rättsprocessen. Betänketid är en viktig del i stöd- och skyddsprocessen.

Förutsättningarna för att betänketid ska beviljas är att det behövs för att förundersökning eller huvudförhandling i brottmål ska genomföras, och att hänsyn till den allmänna ordningen och säkerheten inte talar emot att tillstånd beviljas.[10] En förundersökning måste vara inledd, vilket i juridiska termer betyder att det ska finnas *anledning att anta* att ett brott har begåtts. Offret behöver dock inte ha visat en uttrycklig vilja att samarbeta med de brottsutredande myndigheterna eller medverka i förundersökningen i detta skede. Syftet med betänketid är nämligen att ge det förmodade offret möjlighet att hinna återhämta sig och fundera över sina alternativ utan att riskera att bli avvisad eller utvisad.

Ansökan om betänketid bör göras skyndsamt efter att förundersökning inletts. Det framgår av förarbeten att eftersom det ligger i statens intresse att bevispersonerna är kvar i landet bör förundersökningsledaren inte avvakta med att ge in en ansökan om uppehållstillstånd för betänketid. Att en ansökan görs skyndsamt är också viktigt ur ett brottsofferperspektiv. Den som fallit offer för människohandel ska kunna få tillgång till exempel till hälso- och sjukvård och socialt bistånd som ska erbjudas under betänketiden.[11] Detta kan i sin tur bidra till att motverka förnyad utsatthet, vilket är vanligt i människohandelsärenden.

Det är Migrationsverket som fattar beslut om betänketid och detta ska göras inom ett par dagar efter att ansökan gjorts.[12] Genom beslut om betänketid överförs kostnadsansvaret för bevispersonen från kommun eller landsting till Migrationsverket.

Ett uppehållstillstånd för betänketid kan återkallas om förutsätt-

9 5 kap 15 § 2 st utlänningslagen (2005:716). En pågående asylprocess är inget hinder mot en ansökan om betänketid.

10 5 kap 15 § 2 st utlänningslagen.

11 Att ansökan ska göras skyndsamt framgår av proposition 2006/07:53 s. 29.

12 Ansökan skickas till Migrationsverket via fax eller e-post, blanketten finns på Migrationsverkets hemsida.

ningarna inte längre uppfylls. Betänketiden får också förlängas efter de 30 dagarna, om förundersökningsledaren begär det och det av särskilda skäl finns behov av en längre betänketid. Sådana skäl kan vara att offret utsatts för mycket traumatiska upplevelser eller står i ett starkt beroendeförhållande till gärningspersonerna och därför behöver mer tid för återhämtning.[13]

Förutsättningar för barn att återhämta sig och fatta beslut om att samarbeta med brottsutredande myndigheter kan skilja sig avsevärt från en vuxen persons förutsättningar. Därför kan förlängning särskilt bli aktuellt när offret är ett barn under 18 år. Att barns förutsättningar att återhämta sig och fatta beslut om att samarbeta med brottsutredande myndigheter inte är desamma som för vuxna framgår av förarbetena till bestämmelsen om betänketid.[14]

13 Proposition 2006/07:53 sid. 48
14 Proposition 2006/07:53 sid. 48

SAMMANFATTNING AV OLIKA AKTÖRERS ANSVAR I STEG 2

SOCIALTJÄNSTEN

- Gör omedelbar skyddsbedömning efter anmälan om oro för barn, och fattar vid behov beslut om omedelbart omhändertagande.
- Bedömer risk för fortsatt våld samt behov av skydd avseende vuxna.
- Fattar beslut om placering och andra akuta insatser.

POLISMYNDIGHETEN

- Informerar offret om rättighet till betänketid, målsägandebiträde m.m.
- Informerar offret om möjligheten att ha kontakt med regionkoordinator.
- Gör en individuell skyddsbedömning, och om större skyddsbehov föreligger överlämnas ärendet till BOPS.
- Om polisen är förundersökningsledare, ansöker polisen om betänketid och målsägandebiträde.

ÅKLAGARMYNDIGHETEN

- Ansöker om betänketid.
- Ansöker om målsägandebiträde.

MIGRATIONSVERKET

- Beslutar om tidsbegränsat uppehållsillstånd i form av betänketid.

REGIONKOORDINATOR

- Säkerställer att offret får kontakt med socialtjänst för att få akuta behov av skydd och stöd tillgodosedda.
- Koordinerar stödinsatser mellan olika aktörer.
- Informerar om möjlighet till betänketid.

NMT NATIONELL STÖDTELEFON

- Ger konsultativt stöd till yrkesverksamma utifrån stöd- och skyddsprocessen.
- Hänvisar till aktuella aktörer som kan ge stöd i individärenden.

HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

- Tillhandahåller akut hälso-och sjukvård.

STEG 3: INLEDANDE STÖD

Efter att det akuta skyddet tillgodosetts behöver andra grundläggande behov tillgodoses. Det handlar om ett fortsatt tryggt boende, ekonomi, utbildning och hälso- och sjukvård. Grundläggande information ska ges till offret för människohandel i den mån det inte redan skett. När det gäller barn kan utländska myndigheter behöva involveras. Det här steget handlar om stöd under den period ett offer för människohandel vistas i Sverige med betänketid, eller – om betänketid inte är aktuell – under de första veckorna efter identifiering.

3

3.1 INFORMATION OM ÅTERVÄNDANDE

Om det inte redan finns en etablerad kontakt med en regionkoordinator kan kontakt tas i detta skede för att regionkoordinatorn ska kunna informera om möjligheten att under processen initiera ett frivilligt återvändande, se steg 6.

3.2 SÄKERSTÄLLANDE AV GRUNDLÄGGANDE INFORMATION

Under det första akuta skedet kan det vara svårt för ett offer för människohandel att hinna förstå och ta till sig den information som lämnas. Det är därför viktigt att rätten till grundläggande information säkerställs även senare i processen. Utöver att kontrollera att den rätt till information som framgår av steg 2.2. tillgodosetts finns här även utrymme att informera utförligare om vilka myndigheter,

organisationer och andra relevanta aktörer som kan ge stöd, hjälp och vård.

3.3 RÄTTSLIGT STÖD

När en polisanmälan upprättats bör det så tidigt som möjligt förordnas ett målsägandebiträde för den som förmodas vara offer för människohandel. Polis eller åklagare ansöker om att domstolen utser ett målsägandebiträde, genom att skicka in en begäran om målsägandebiträde till domstolen. Domstolen förordnar sedan en lämplig person, där hänsyn kan tas till brottsoffrets egna önskemål eller speciella behov.

En prövning av rätten till målsägandebiträde sker med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkta eller andra omständigheter,[1] där exempelvis bristande kunskap om det svenska rättssystemet, språksvårigheter eller funktionsnedsättningar kan vägas in. Även rättigheterna enligt Europarådets konvention om bekämpande av människohandel och Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU måste tas i beaktande.[2]

Om offret är ett barn och saknar förälder, eller om föräldern är den som är misstänkt för att ha utsatt barnet för brott, ska domstolen på åklagarens begäran istället för målsägandebiträde utse en särskild företrädare för barnet.[3] Företrädaren ska vara en advokat, en jurist vid en advokatbyrå eller annan person som är lämplig för uppgiften. Företrädaren skyddar barnets intressen som underårig under förundersökningen och rättegången.

Förordnande av målsägandebiträde bör ske även om det är osäkert om ärendet vid första anblick förväntas leda till en rättegång, eftersom ett målsägandebiträde i sig kan vara en bidragande orsak till att utredningen kommer framåt. Tillgången till ett målsägandebiträde påverkar offrets möjlighet att känna sig trygg, förstå brottsutredningens gång och därmed viljan och förmågan att medverka i utredningen. Ett tidigt förordnande av målsägandebiträde eller särskild företrädare är en statistiskt säkerställd framgångsfaktor vid utredningen av vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn.[4] Det kan på goda grunder

1 1 § lag (1988:609) om målsägandebiträde.

2 Artikel 12 p 1e Europarådets konvention om bekämpande av människohandel och Artikel 12.2 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU.

3 Lag (1999:997) on särskild företrädare för barn.

4 Tvångsmedelsanvändning och beslutsfrister m.m. vid vålds- och sexualbrott i nära relation och mot barn, Utvecklingscentrum Göteborg februari 2010, avsnitt 6.1.

antas att motsvarande gäller även förundersökningar avseende människohandel.[5]

Målsägandebiträdet ska omgående kontakta offret för att ge nödvändig information om juridiska alternativ och villkor. Målsägandebiträdets huvudsakliga uppgifter är att:

- Stötta under förundersökningen, svara på frågor och medverka vid polisförhör.
- Delta i rättegången tillsammans med offret.
- Begära ersättning i form av skadestånd för den skada som förövarna orsakat.

Utöver vad som ligger inom ramen för den straffrättsliga processen kan det finnas behov av ytterligare juridiskt stöd till individen för att:

- Om det är aktuellt, ansöka om asyl.[6]
- Ansöka om verkställighetshinder av ett utvisningsbeslut, eller överklaga ett utvisningsbeslut som inte vunnit laga kraft.
- Bevaka rätten till kompensation för obetald lön.[7]
- Bevaka rättslig process angående eventuella brott som offret tvingats begå som en följd av att hen är utsatt för människohandel, och undersöka möjligheten att brotten kan avskrivas.[8]

Ibland kan aktörer inom det civila samhället, till exempel inom Plattformen Civila Sverige mot människohandel, erbjuda kompletterande juridiskt stöd och rådgivning.

3.4 SOCIALTJÄNSTENS UTREDNING OCH BEDÖMNING AV STÖD

Utredning gällande barn

Socialtjänsten utreder barns behov av skydd eller stöd, beslutar om insatser och ansöker vid behov om vård enligt LVU. Om anmälan har gjorts till socialtjänst om oro för barn ska socialtjänsten inom 14 dagar från det anmälan inkom fatta beslut om en utredning ska inledas eller inte.[9] Om ett barn misstänks vara utsatt för våld eller

5 Människohandel, Granskning av handläggningen av människohandelsärenden under 2012-2013, Tillsynsrapport 2015:2 Utvecklingscentrum Göteborg.

6 Artikel 11.6 Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU, för mer information om asyl se steg 4.3.

7 Enligt lag (2013:644) om rätt till lön och annan ersättning för arbete utfört av en utlänning som inte har rätt att vistas i Sverige.

8 Artikel 8, Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU.

9 11 kap. 1 a § SoL.

I socialtjänstens arbete med barn behöver personalen alltid göra en bedömning av vad som är barnets bästa. Principen om barnets bästa kommer till uttryck i barnkonventionens artikel 3, som handlar om att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, samt i 1 kap 2 § SoL och 1 § LVU. En annan grundläggande princip i barnkonventionen är rätten att fritt uttrycka sina åsikter och att bli hörd. Principen kommer till uttryck i artikel 12, och även i 11 kap. 10 § SoL och 36 § LVU. Barn har rätt till enskilt samtal med socialtjänsten om barnet vill.

andra övergrepp av en närstående, eller bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot en närstående, ska socialtjänsten alltid inleda en utredning.[10]

Utredning av barn utsatta för människohandel sker utifrån socialtjänstlagen, precis som alla utredningar som rör barn. Det gäller barn som själva är förmodade offer för människohandel, men även barn som är medföljande till förmodade offer eller misstänkta gärningspersoner. Om hemlandet är ett annat EU-land eller ett land som tillträtt 1996 års Haagkonvention kan en kontakt med myndigheter i hemland ske genom Utrikesdepartementet, se steg 3.5.

Om socialnämnden har gjort *ett omedelbart omhändertagande* av barnet enligt LVU ska förvaltningsrätten underrättas inom en vecka och sedan pröva beslut om fastställande. Om det finns behov av fortsatt vård enligt LVU ska socialnämnden ansöka om detta hos förvaltningsrätten.[11] Observera de särskilda bestämmelser om till exempel behörighet och upphörande av skyddsåtgärder som gäller enligt Bryssel IIförordningen och 1996 års Haagkonvention vid beslut om barn med hemvist utanför Sverige och som ska tillämpas vid sidan av LVU. Sedan 1 september 2019 får förvaltningsrätten medge att omedelbart omhändertagande enligt LVU får fortsätta även när svensk domstol inte är behörig att besluta om beredande av vård.

Om vårdnadshavare saknas, eller på grund av eventuell delaktighet i brottet bedöms olämplig att företräda barnet, ska god man eller särskilt förordnad vårdnadshavare utses. Anmälan om god man för barn som inte har vårdnadshavare i landet görs till Överförmyndarnämnden.[12] När ett ensamkommande barn beviljas uppehållstillstånd ska en särskilt förordnad vårdnadshavare utses till barnet. Det är socialnämnden i den kommun där barnet vistas som ska agera för att få till stånd ett förordnande av särskild vårdnadshavare genom en ansökan till tingsrätten.

10 6 kap. 1 § SOSFS 2014:4.

11 7–9b §§ lag (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga. För mer information se Socialstyrelsen (2015): Utreda barn och unga: handbok för socialtjänstlagens arbete i arbetet med barn och unga.

12 Lag (2005:429) om god man för ensamkommande barn.

Utredning gällande vuxna

Socialtjänsten utreder behov av insatser för vuxna och fattar beslut om bistånd. Bistånd kan gälla exempelvis ekonomiskt bistånd för kost, logi, transporter och utgifter för sjukvård och medicin. Bistånd kan även ske i form av insatser som exempelvis placering på boende, eller öppenvårdsinsatser som boendestöd eller kontaktperson. Insatserna är tidsbegränsade och förändrade behov ska uppmärksammas av socialtjänsten. Dessa kan sedan föranleda ny behovsbedömning.

Om ett offer för människohandel saknar uppehållstillstånd och inte har beviljats betänketid, se information om möjligheter till stöd i steg 4.2–4.4.

Utöver insatser från socialtjänst kan kompletterande stöd tillgodoses av aktörer inom det civila samhället, till exempel Plattformen Civila Sverige mot Människohandel, se steg 4.5.

BARN

För mer information gällande barn, se Socialstyrelsens *Barn i internationell människohandel och exploatering, vägledning för socialtjänsten* (2018) .
www.socialstyrelsen.se

3

3.5 INFORMATIONSUTBYTE MED UTLÄNDSKA MYNDIGHETER GÄLLANDE BARN

Det finns två internationella instrument som rör frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn i internationella situationer. Det är Bryssel II-förordningen (Rådets förordning (EG) nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar), och 1996 års Haagkonvention om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn. Dessa ger bland annat formellt stöd för myndigheter (till exempel svensk socialtjänst och deras motsvarighet i andra länder) i stater som är bundna av förordningen eller konventionen att samarbeta med varandra i vissa ärenden som rör föräldraansvar och barns situation. I Sverige är Utrikesdepartementet centralmyndighet enligt både Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention. Utrikesdepartementet kan bistå svenska myndigheter i kontakterna med en annan stats myndigheter i de fall samarbetet sker med stöd av förordningen eller konventionen.

Den civilrättsliga gruppen på enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden (UC-KC) på Utrikesdepartementet kontaktas via: ud-kc@gov.se

Ett nära samarbete mellan de ansvariga myndigheterna i respektive land är en förutsättning för att bedöma barnets bästa och kun-

na säkerställa skydd från fortsatt exploatering. Även när ett barn som misstänkts vara utsatt för människohandel avviker och inte kan lokaliseras bör kontakt med myndigheterna i hemlandet övervägas.

Informationsutbyte med myndigheter i hemland kan även bli aktuellt om förmodade offer för människohandel eller misstänkta gärningspersoner som befinner sig i Sverige har barn i hemlandet. Detta för att uppmärksamma eventuellt behov av skydd och stöd för barnet eller barnen.

När det gäller barnärenden där det finns en pågående eller önskad asylansökan ska alla kontakter ske via Migrationsverket.

3.6 RÄTT TILL UTBILDNING OCH SYSSELSÄTTNING

Barn som har tidsbegränsat uppehållstillstånd i form av betänketid har rätt till kostnadsfri grundläggande utbildning i allmän skola i Sverige. Däremot omfattas de inte av skolplikt.[13] Kommunen är också skyldig att erbjuda förskola till dessa barn.[14] Kommunen har sedan möjlighet att återsöka kostnaderna från Migrationsverket.

Kommuner har enligt skollagen skyldighet att erbjuda skolgång även till barn som vistas i Sverige *utan stöd av myndighetsbeslut eller författning*. Inte heller dessa barn omfattas av skolplikt.[15] Det finns även möjlighet för kommunerna att erbjuda barnomsorg. När det gäller barn till EU-migranter som befunnit sig i Sverige i mer än tre månader omfattas de inte av bestämmelsen om rätt till skolgång. Kommunerna kan dock erbjuda undervisning om de vill.

Vuxna offer för människohandel med laglig rätt att vistas i landet ska beredas tillträde till arbetsmarknaden samt till yrkesutbildning och undervisning.[16]

3.7 RÄTT TILL HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

Offer för människohandel med tidsbegränsat uppehållstillstånd i form av betänketid har rätt till vård i samma omfattning som erbjuds den som är bosatt inom landstinget.[17] Ett landsting ska även erbjuda offer med betänketid en hälsoundersökning om det inte är uppenbart obehövligt.[18]

Det är inte ovanligt att personer som blivit utsatta för människohandel har en eftersatt hälsa och olika former av vårdbehov. Det

13 7 kap. 2-3 §§ och 29 kap 2 § skollag (2010:800).
14 8 kap. 3 § och 29 kap 2 § skollagen.
15 7 kap 2-3 §§ och 29 kap 2 § 2 st skollagen.
16 Artikel 12 p 4 Europarådets konvention om bekämpande av människohandel.
17 5 § 2 st lag (2008:344) om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.
18 7 § lag (2008:344) om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

gäller både fysiska skador, sjukdomar och behov av psykologiskt stöd. Behovet av vård behöver därför följas upp löpande av socialtjänst eller boende.

För personer som *saknar* uppehållstillstånd ser rätten till vård olika ut beroende på om personen kommer från ett EU-land (prövning av uppehållsrätt), har sjukförsäkring i hemlandet, vistas som asylsökande eller helt utan tillstånd i Sverige. Vård som inte kan anstå, liksom mödravård, vård vid abort och preventivmedelsrådgivning, ska alltid erbjudas personer som är asylsökande, eller mer än tillfälligt befinner sig i Sverige utan tillstånd. För barn under 18 år gäller att samma vård ska erbjudas som för bosatta i landstinget.[19]

VÅRD

På skl.se ger Sveriges Kommuner och Landsting mer information om vård av personer från andra länder.

3

19 6-7 §§ lag (2013:407) om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd.

SAMMANFATTNING AV OLIKA AKTÖRERS ANSVAR I STEG 3

SOCIALTJÄNSTEN

- Inleder utredning vid ansökan om insatser eller anmälan om oro för barn.
- Kontaktar UD i ärenden som berör barn för att få kontakt med behöriga myndigheter i hemlandet.
- Utreder behov av insatser från socialtjänsten
- Ansöker i förekommande fall om fastställande av omedelbart omhändertagande enligt LVU hos förvaltningsrätten.
- Ansöker om god man eller särskild förordnad vårdnadshavare

UTRIKESDEPARTEMENTET

- I fråga om barn:
- Svarar på om Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention gäller i förhållande till ett visst land.
- Hjälper till i kontakter med det andra landets myndigheter.
  Kan t.ex. handla om informationsutbyte eller samarbete för ett återförande, eller en orosanmälan för ett barn som finns kvar i hemlandet.

POLISMYNDIGHETEN

- Informerar offret om rättigheter enligt FUK om detta inte redan skett.

ÅKLAGARMYNDIGHETEN

- Ansöker om målsägandebiträde eller särskild företrädare om detta inte redan skett.

PLATTFORMEN CIVILA SVERIGE MOT MÄNNISKOHANDEL

- Kan genom *Nationella stödprogrammet* ge kompletterande stöd.

REGIONKOORDINATOR

- Ger information om rättigheter och möjlighet till stöd vid eventuellt återvändande till hemland.
- Koordinerar stödinsatser mellan olika aktörer.

HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

- Tillhandahåller hälso-och sjukvård.

3

12 snigelar tävlar. 2 bryter loppet.
Hur många är kvar?
snigelar
stenar. Svea har 5.
le tillsammans?
105

STEG 4: LÅNGSIKTIGT STÖD

4

När betänketiden är slut behöver offret för människohandel fatta beslut om hen vill ha kontakt med rättsvårdande myndigheter eller inte. Behov av stöd och vård under tiden fram till en eventuell rättsprocess behöver tillgodoses. Samtidigt ska en långsiktig planering göras för hur stöd för återetablering ska utformas, i Sverige eller i hemlandet, när den eventuella rättsprocessen är klar. Det här steget handlar även om rättigheter för personer som inte har uppehållstillstånd i Sverige.

4.1 TIDSBEGRÄNSAT UPPEHÅLLSTILLSTÅND OM MINST SEX MÅNADER

För en brottsutsatt som saknar tillstånd att stanna i Sverige finns möjlighet för förundersökningsledare hos polis/åklagarmyndighet att ansöka om tidsbegränsat uppehållstillstånd om minst sex månader för medverkan vid förundersökning och rättegång. Ett sådant kan sökas när betänketiden löpt ut, eller tidigare om förutsättningarna är uppfyllda.[1]

Ett tidsbegränsat uppehållstillstånd ska beviljas av Migrationsverket om fyra förutsättningar är uppfyllda:

- det krävs för att genomföra en förundersökning eller en huvudförhandling i ett brottmål,
- offret för människohandel har visat en tydlig avsikt att samarbeta med de utredande myndigheterna,

1 5 kap 15 § utlänningslagen. En pågående asylprocess är inget hinder mot en ansökan om betänketid.

- offret för människohandel har brutit alla förbindelser med de personer som är misstänkta för det aktuella brottet i förundersökningen eller
- hänsyn till allmän ordning och säkerhet inte indikerar att ett tillstånd inte ska beviljas.

Uppehållstillståndet kan förnyas om förundersökningsledaren begär detta men kan också återkallas om förutsättningarna inte längre är uppfyllda. Precis som vid betänketid får offret tillgång till insatser från bland annat socialtjänst och hälso- och sjukvård. Kommunen och landstinget/regionen kan sedan söka ersättning från Migrationsverket för sina kostnader.

4.2 UPPFÖLJNING OCH PLANERING AV FORTSATT STÖD

Processen med långsiktigt stöd och återetablering ska säkerställa att individen som får stöd har de möjligheter och resurser som krävs för att anpassa sig till sina nya livsvillkor och delta i det ekonomiska och sociala livet samt garanteras en rimlig levnadsstandard.[2]

Beroende på de individuella omständigheterna faller ansvaret för mera långsiktigt stöd och social inkludering på socialtjänsten i Sverige eller adekvata myndigheter i ursprungslandet. Om ett permanent uppehållstillstånd eller arbetstillstånd beviljats, samt för personer som stannar kvar i Sverige med ett tidsbegränsat uppehållstillstånd fram till rättegång, tillhandahålls det långsiktiga stödet i enlighet med svensk lagstiftning. Socialtjänsten ansvarar för att regelbundet följa upp placering och insatser. För vuxna offer med tidsbegränsat uppehållstillstånd beror omfattningen och varaktigheten för socialtjänstens stöd på längden för det tillfälliga uppehållstillståndet. Uppehållstillståndet är i sin tur beroende av hur länge förundersökningen och domstolsprocessen pågår.

Finns däremot inget uppehållstillstånd beror rättigheterna på om offret för människohandel är asylsökande, EU-medborgare (prövning om uppehållsrätt görs) eller vistas i landet utan nödvändiga tillstånd. Utöver insatser från socialtjänst erbjuds kompletterande stöd av Plattformen Civila Sverige mot Människohandel – se steg 4.5 – eller av andra aktörer inom civilsamhället.

Socialtjänstens ansvar för barn som vistas i Sverige kvarstår oavsett rättslig status i landet. För barn ska barnets bästa alltid beaktas, se

2 Enligt Artikel 12 p 1a Europarådets konvention om bekämpande av människohandel.

mer information i Socialstyrelsens *Vägledning för Socialtjänsten i arbetet med barn i internationell människohandel och exploatering.*

I socialtjänstens arbete med barn behöver personalen alltid göra en bedömning av vad som är barnets bästa. Principen om barnets bästa kommer till uttryck i barnkonventionens artikel 3, som handlar om att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, samt i 1 kap 2 § SoL, 1 § LVU femte stycket och 6 kap 2 a § föräldrabalken.

4.3 ASYLRÄTT

Om offret för människohandel anför att hen inte kan återvända till hemlandet efter att ett eventuellt tidsbegränsat uppehållstillstånd som bevisperson löpt ut, eller om något sådant aldrig varit aktuellt, behöver information lämnas om möjligheterna att söka uppehållstillstånd på andra grunder, så som flykting eller alternativt skyddsbehövande (asyl), eller på grund av särskilt ömmande omständigheter. Alla har rätt att göra en ansökan om asyl, men EU-medborgare beviljas som regel inte asyl eftersom samtliga medlemsländer betraktas som säkra. För medborgare från andra länder än EU (tredje land) kan ansökan om asyl beviljas om det gjorts sannolikt att personen riskerar *illa behandling* som myndigheterna i hemlandet inte kan skydda personen från. Att ha varit utsatt för människohandel är inte ensamt en grund för asyl, utan beslutet grundas alltid både på skyddsbehovet och hemlandets förmåga att skydda personen. Hänsyn tas även till möjligheterna att internfly, alltså att bo någon annanstans i hemlandet än där personen kommer ifrån.[3]

Migrationsverket handlägger stödinsatser som gäller asylsökande som omfattas av lagen om mottagande av asylsökande med flera (LMA). För offer för människohandel kan det dock finnas behov av ytterligare skydd som inte kan tillgodoses på de boenden som Migrationsverket erbjuder.[4]

4.4 BISTÅND I EN AKUT NÖDSITUATION

För vuxna offer för människohandel som saknar uppehållstillstånd, uppehållsrätt enligt EU-rätten och inte heller är asylsökande är so-

3 4 kap. 1-2 och 2a §§ samt 5 kap. 1 och 6 §§ utlänningslagen. Observera även lagen (2016:752) om tillfälliga begränsningar av möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige.

4 Enligt lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl. (LMA) ska Migrationsverket erbjuda asylsökande bistånd i form av dagersättning, särskilt bidrag, bostadsersättning och logi. Asylsökande har inte rätt till bistånd enligt socialtjänstlagen (SoL) av motsvarande karaktär. Detta innebär att det inte är självklart att Migrationsverket bekostar skyddat boende i de fall där socialtjänsten gör bedömningen att den sökande inte är tillräckligt skyddat på något av de boenden som Migrationsverket erbjuder.

För mer information om EU/ESS-medborgare och uppehållsrätt, se Socialstyrelsens *Vägledning för Socialtjänsten i arbetet med EU/EES-medborgare.*

cialtjänstens ansvar begränsat till att avhjälpa en akut nödsituation som inte går att lösa på annat sätt (så kallad nödprövning eller nödbistånd).[5] En individuell bedömning ska då göras. En sådan bedömning kan till exempel innebära pengar till hemresa och ett tryggt och säkert boende i avvaktan på resa, samt pengar till nödvändigt uppehälle. Det är viktigt att säkerställa att perioden för eventuellt beviljat stöd för akutboende inte blir så kort att personen inte har möjlighet att tillgodogöra sig sina rättigheter som offer för människohandel, såsom tid att ordna ett tryggt återvändande till hemlandet.

4.5 NATIONELLA STÖDPROGRAMMET

Plattformen Civila Sverige mot Människohandel har sedan 2015 drivit Nationellt stödprogram (NSP).[6] Det nationella stödprogrammet kompletterar de stödinsatser som samhället kan ge genom den formaliserade stöd- och skyddsprocessen.

Det är endast av NSP certifierade aktörer och boenden som kan ansöka om att en utsatt person ges tillträde till programmet, och som därefter kan ansöka om finansiering av stödinsatser i de fall samhället inte bekostar dessa – och den utsatta anses ha behov och rätt till det enligt de internationella dokument Sverige har ratificerat. Stödet ska vara individuellt avpassat till den utsattas behov, och ge möjlighet till en förbättrad livssituation. NSP kan finansiera stöd i visst antal dagar (30 dagar, vilket kan anses motsvara en reflektionsperiod i de fall det inte finns en polisanmälan med efterföljande betänketid, samt möjlighet till ytterligare 90 dagar). Barntillägg kan ges efter behov och i enlighet med rättigheter, samt vissa tillägg för att möta ytterligare behov. Om Återvändandeprogrammet inte är aktuellt kan NSP ge kompletterande integrationsinsatser, eller försöka ordna återvändande via egna kontakter.

Kontakt NSP: nsp@manniskohandel.se

4.6 PLANERING INFÖR ÅTERVÄNDANDE

Parallellt med uppföljning av behov behöver planering ske för vad som ska hända efter rättegången när det tidsbegränsade uppehållstillståndet upphör. För personer som önskar återvända till hemlandet kan ansökan göras till IOM om att ingå i Återvändandeprogrammet med hjälp av regionkoordinator. Beslut om att delta i Återvändande-

5 2 kap. 1 § samt 2a kap. SoL.

6 Det nationella stödprogrammet startade med finansiering av Länsstyrelsen Stockholm och finansierades under 2018 av regeringen. Vid tiden för tryck av *Manual vid misstanke om människohandel* är den fortsatta finansieringen oklar.

programmet kan ske i detta skede eller senare, se steg 6. Ett återvändande kan ske såväl innan som efter rättegång. Om personen återvänder till hemlandet kan hen resa till Sverige tillfälligt för att medverka i rättegången, eller medverka på distans från en domstol i hemlandet.

4.7 RÄTT TILL UTBILDNING OCH SYSSELSÄTTNING

Rätten till utbildning och sysselsättning i detta steg överensstämmer med vad som beskrivs i steg 3.6. Offer för människohandel som har beviljats ett tidsbegränsat uppehållstillstånd om minst sex månader undantas dessutom från krav på arbetstillstånd.[7]

4.8 RÄTT TILL HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

Långsiktigt behov av vård behöver uppmärksammas. Rätten till hälso- och sjukvård i detta steg överensstämmer med vad som beskrivs i steg 3.7.

7 5 kap 1 § utlänningsförordning (2006:97), omfattar endast 1 st i 5 kap. 15 § utlänningslagen.

SAMMANFATTNING AV OLIKA AKTÖRERS ANSVAR I STEG 4

SOCIALTJÄNSTEN

- Följer upp planering och insatser.

ÅKLAGARMYNDIGHETEN

- Ansöker om tidsbegränsat uppehållstillstånd om minst sex månader.

MIGRATIONSVERKET

- Beslutar om tidsbegränsat uppehållstillstånd om minst sex månader.
- Handlägger ansökan om asyl.

REGIONKOORDINATOR

- Förmedlar ansökan om att delta i Återvändandeprogrammet till IOM och har kontinuerlig kontakt för att förbereda återvändandet.

4

PLATTFORMEN CIVILA SVERIGE MOT MÄNNISKOHANDEL

- Kan genom *Nationella Stödprogrammet* ge kompletterande stöd.

IOM FINLAND

- Tar emot ansökningshandlingar om deltagande i Återvändandeprogrammet.
- Förbereder och genomför återvändande och återintegrering i samarbete med IOM:s lokala kontor samt andra etablerade aktörer i det land som offret ska återvända till.

HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

- Tillhandahåller hälso-och sjukvård.

4

SAL 2
FÖRHANDLING PÅGÅR
STÄNGDA DÖRRAR

STEG 5: STRAFFRÄTTSLIGT FÖRFARANDE

Detta steg beskriver den straffrättsliga processen från förundersökning till dess att rättegången avslutas. Under denna process kan offret för människohandel antingen befinna sig i Sverige eller i hemlandet.

5

5.1 FÖRUNDERSÖKNING

En brottsutredning, eller förundersökning, syftar till att utreda om ett brott har begåtts, av vem eller vilka, och till att samla bevis som talar för eller mot de misstänktas skuld.

En förundersökning ska inledas så snart det finns anledning att anta att ett brott som faller under allmänt åtal har begåtts, oavsett om det finns en anmälan från ett brottsoffer eller inte.

En förundersökning består av olika komponenter, såsom spaningsiakttagelser, förhör med vittnen, målsägande, misstänkta eller andra personer som kan lämna information i ärendet, teknisk bevisning med mera.

I ett straffrättsligt förfarande används begreppet *målsägande* om ett brottsoffer. Målsägande är den mot vilken ett brott är begånget eller som blivit förnärmad eller lidit skada av brottet.[1] Inför förhör med målsäganden, det vill säga offret för människohandel, ska denna underrättas om det rättsliga förfarandet och om brottsoffrets ställning i en brottmålsprocess. Målsäganden ska också informeras om sin rätt till stödperson, tolkning och målsägandebiträde, se tidigare steg.[2] I

1 20 kap. 8 § rättegångsbalken.
2 Se även 13 a § FUK.

Enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/36/EU ska offer för människohandel skyddas från sekundär viktimisering och ytterligare trauma under de straffrättsliga förfarandena. Detta ska ske genom behandling som är anpassad till offrens individuella behov och genom att till exempel undvika onödiga upprepningar av förhör under utredning, åtal och rättegång. Skydd av barn som är offer för människohandel under brottsutredningar och straffrättsliga förfaranden framhålls särskilt i direktivet (artikel 12 och 15)

5

människohandelsärenden bör, som tidigare beskrivits, ett målsägandebiträde förordnas tidigt i processen och helst närvara redan vid ett första förhör.

Det är också viktigt att offret för människohandel får förtroende för polisens utredare. Att förhörsledaren inte är uniformerad och att offret försäkras att det inte är hen som anklagas för ett brott skapar förutsättningar för ett bra förhör. Vid människohandelsärenden där målsäganden efter polisens skyddsbedömning bedömts ha behov av särskilda skyddsåtgärder är huvudregeln att förhör med målsäganden ska hållas i lokaler som är avsedda för detta ändamål, att upprepade förhör med målsäganden ska hållas av samma förhörsledare, och att förhör ska hållas av en person av visst kön om målsäganden begär det.[3]

När ett barn under 15 år misstänks vara utsatt för ett brott sker samverkan mellan myndigheter ofta på ett barnahus, där det till exempel kan finnas tillgång till socialtjänst, psykolog, barnläkare, polis och åklagare. Det finns ett skyndsamhetskrav i dessa utredningar som innebär att förhör med barnet helst ska hållas inom två veckor från polisanmälan. Detta ska ske på barnahuset där miljön är särskilt anpassad för barn. I de fall barnet inte hör till upptagningsområdet för ett barnahus hålls barnförhören på en polisstation. Förhör med ett barn ska hållas av en särskilt utbildad barnförhörsledare. Förhören filmas, för att barnet sedan ska slippa höras igen i en rättegång.

Om offret för människohandel har en intellektuell funktionsnedsättning som gör att hen kan ha svårt att förhöras i domstolen kan det också övervägas om det är lämpligt att använda sig av filmade förhör istället.[4]

5.2 STÖD FÖRE RÄTTEGÅNGEN

Exakt hur stödet före rättegång ser ut beror den personliga situationen och förutsättningarna hos offret för människohandel, samt på

3 5 b § FUK.

4 ”Förhör med barn, Förhör med vuxna som har osynliga funktionsnedsättningar - handledning för polis och åklagare vid planering och genomförande” Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Göteborg, Polismyndigheten Utvecklingscentrum Väst, Polismyndigheten Utvecklingscentrum Mitt, Oktober 2018.

relationen till gärningspersonen. Det är dock viktigt att säkerställa att det offer för människohandel som är målsägande i ett straffrättsligt förfarande har fått information om följande alternativ:

- Rätt att utan kostnad företrädas av en jurist som målsägandebiträde.
- Skyldighet att delta i domstolsförhandlingarna.
- Rätt till fullgod tolkning.
- Rätt att åtföljas av en stödperson i domstolen.
- Möjlighet att höras utan att gärningsperson är närvarande i rättssalen, även om personen i fråga alltid kan höra vittnesmålet (så kallad medhörning).
- Möjlighet för domstolen att under vissa förutsättningar medge att målsäganden hörs på videolänk från hemlig ort.
- Möjlighet för domstolen att besluta att i vissa delar ha en rättegång bakom stängda dörrar, det vill säga att rättegången inte är offentlig.
- Möjlighet för domstolen att besluta att i vissa ärenden inte avslöja känsliga uppgifter som namn, personlig identitet eller livshistoria för allmänheten.
- Rätt att inte besvara vissa frågor om egen brottslighet.
- Rätt att begära ersättning för sin inställelse under rättegången.
- Rätt att begära skadestånd.
- Möjlighet till kontaktförbud som förbjuder kontakt mellan den åtalade och brottsoffret, om förutsättningarna för det är uppfyllda.

Målet med den förberedande fasen är också att säkerställa att offret för människohandel är:

- Medvetet om vilket värde lämnade uppgifter har i rättegången och dess möjliga följder.
- Medvetet om rollerna för de olika personer som deltar i rättsprocessen.
- Medvetet om, där det är tillämpligt, att alla uppgifter som förs in i en rättegång kan bli offentliga.
- Medvetet om hur domstolsprocessen går till.

Offret förses muntligen och (i den utsträckning det är rimligt) skriftligen med all nödvändig information för att kunna delta i rättegången. Hen kan besöka domstolsbyggnaden före rättegångsdatumet för att bekanta sig med byggnaden och rättssalen, och vid behov träffa åklagaren före rättegången för att avdramatisera processen.

Om det handlar om ett utländskt offer för människohandel som har återvänt hem förbereds hen i ursprungslandet och reser sedan

till Sverige, där rättegången äger rum. Det kan även vara möjligt att offret infinner sig i en domstol i hemlandet och hörs av domstolen i Sverige över videolänk.

5.3 STÖD UNDER RÄTTEGÅNGEN

Exakt hur stödet under rättegång ser ut beror återigen på den personliga situationen och förutsättningarna hos offret för människohandel, samt på relationen till gärningspersonen. Det är dock viktigt att tänka på att ge tydlig information, samt både psykologiskt och juridiskt stöd för att minimera risken för att offret för människohandel utsätts för ett nytt trauma på grund av deltagandet i rättegången. Offret måste känna sig trygg för att kunna avge sin berättelse.

Stöd under rättegången kan ges i form av:

- Ledsagning till, i och från domstolen.
- Att undvika kontakt med gärningspersonen (och i den utsträckning det är möjligt även vänner och andra kontakter till gärningspersonen) vid ankomst till rättegången (till exempel användning av sidoingång eller separat väntrum).
- Användande av domstolarnas speciella vittnesstödjare.
- Stödpersoner (till exempel vän, släkting, företrädare för socialtjänst eller en förening som skyddar brottsoffers intressen) som följer med offret för människohandel till domstolen.
- Möjlighet för domstolen att besluta att i vissa delar ha en rättegång bakom stängda dörrar, det vill säga att rättegången inte är offentlig.
- Möjlighet för domstolen att besluta att i vissa ärenden inte avslöja känsliga uppgifter som namn, personlig identitet eller livshistoria för allmänheten.
- Möjlighet att höras utan att gärningsperson är närvarande i rättssalen, även om personen i fråga alltid kan höra vittnesmålet (så kallad medhörning).
- Stöd under pauser i rättegången.

Målsägande-och vittnesförhör med barn under 15 års ålder presenteras i domstolen i form av uppspelning av de filmade videoförhör som genomförts, se steg 5.1. Samma sak kan gälla om offret har en intellektuell funktionsnedsättning som gör att personen har svårt att förhöras i domstolen. Barn som fyllt 15 år när rättegången

genomförs avger som regel sina berättelser på plats i domstolen, även om polisförhöret har filmats.

Brottsoffer som ska höras av rätten och som inte förstår eller talar svenska har rätt till kostnadsfri tolkning och översättning under rättegången.

STÖD TILL BROTTSOFFER

På Brottsoffermyndighetens hemsida *www.brottsoffermyndigheten.se* finns mer information om bl.a. rättegångsförfarande, stöd för brottsoffer och brottsskadeersättning. Brottsoffermyndigheten har även en servicetelefon 090-70 82 00.

5.4 STÖD EFTER RÄTTEGÅNGEN

Om det är nödvändigt att vidta ytterligare skyddsåtgärder för att skydda offret för människohandel ska en ny skyddsbedömning göras av polisen i samarbete med socialtjänsten. Offret ska i rimlig tid informeras om eventuella förändringar som uppstår (till exempel att gärningspersonen friges från fängelset).

Se i övrigt steg 6 som rör återvändande till hemlandet, samt steg 4.2–4.5 om stöd när uppehållstillstånd saknas.

5.5 STÖD FÖR ERSÄTTNINGSKRAV

I rättegången om straffansvar för gärningspersonen kan offret för människohandel föra fram anspråk på skadestånd från åtalade gärningspersoner för fysiska och psykiska skador, kränkning, samt för kostnader och utgifter som har samband med brottet. Hjälp att föra sådan talan ges av ett målsägandebiträde, särskild företrädare eller av åklagaren om det varken finns målsägandebiträde eller särskild företrädare.

I de fall det inte finns ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare finns möjlighet att vända sig till Brottsoffermyndigheten, som har en lagstadgad skyldighet att ge information om skadeståndsersättning, de relevanta procedurerna och det stöd som personer som blivit utsatta för brott har rätt till.

Domstolen fattar beslut om det belopp som offret ska ersättas med. Skadestånd ska i första hand betalas av dömda gärningspersoner. Efter fällande dom kan offret få hjälp av Kronofogdemyndigheten med att driva in ersättningen. Om gärningspersonen saknar tillgångar kan offret ansöka om ersättning genom Brottsoffermyndigheten. Indrivning är en process som offret för människohandel behöva stöd i från andra

aktörer eftersom målsägandebiträdets uppdrag avslutas i samband med rättegången.

En dom på skadestånd ska helst avgöras i samband med det straffrättsliga förfarandet, men kan också vara resultatet av en separat skadeståndstalan.

5

SAMMANFATTNING AV OLIKA AKTÖRERS ANSVAR I STEG 5

POLISMYNDIGHETEN

- Bedriver utredning inom ramen för förundersökningen genom bland annat förhör, spaning och säkring av teknisk bevisning.

ÅKLAGARMYNDIGHETEN

- Leder förundersökningen.
- Fattar beslut om huruvida åtal ska väckas.
- För talan under rättegången.

REGIONKOORDINATOR

- Finns som stöd för offret inför, under och efter rättegång.

5

ЗАЛОЖНА КЪЩ
ЕВРОКОМЕРС
ЙАЙ - НИСКИ ТАКСИ И ЛИХ
IOM·OIM
The UN Migration Agency

STEG 6: ETT TRYGGT ÅTERVÄNDANDE

6

För offer för människohandel som kommer från annat land – även EU-land - och har utsatts för människohandel i Sverige, har Sverige som destinationsland ett ansvar för att stödja offret i att återvända och återintegreras i hemlandet på ett tryggt, värdigt och hållbart sätt. Sveriges stöd till offer för människohandel i återvändandeprocessen sker genom finansiering av Återvändandeprogrammet Människohandel Prostitution (ÅMP) som genomförs av Internationella migrationsorganisationens (IOM) kontor i Finland. Det är regionkoordinator och IOM Finland som i samråd beslutar om vem som kan ingå i programmet.

6.1 ATT DELTA I PROGRAMMET

Det är frivilligt att delta i programmet. Återvändande kan ske till ursprungslandet, eller till annan plats där offret har rätt att bosätta sig. Det är nödvändigt att offret getts möjlighet att fatta ett välgrundat beslut utifrån tillräcklig, korrekt och objektiv information om såväl stöd genom programmet som information om alternativ och risker med att stanna i Sverige. Ett barn som skiljts från sin familj ska endast återvända till sitt ursprungsland om berörda myndigheter i Sverige och i hemlandet bedömer att det är för barnets bästa. Socialtjänsten i Sverige har ansvar för barnet till dess att myndigheter i hemlandet tagit över ansvaret för att säkra skydd och stöd för barnet.

En person kan erbjudas stöd inom ramen av programmet om:

- Hen har identifierats som, eller misstänks vara, utsatt för människohandel (samtliga exploateringsformer).

- Hen är utländsk medborgare och befinner sig i prostitution i Sverige.

Och

- Hen vill återvända frivilligt till sitt hemland eller ett tredje land där hen har permanent uppehållstillstånd.

Även medföljande barn kan få stöd inom ramen för programmet. Stödet utformas utifrån en individuell planering och genomförs i samarbete med aktörer i landet som offret ska resa till. Vilket stöd som finns tillgängligt kan variera mellan och inom länder. IOM Finland kan hjälpa till med att undersöka vilket stöd som finns tillgängligt i det specifika ärendet. IOM Finland har även ofta möjlighet att ordna så att offret får tala (anonymt, på sitt modersmål) om sina behov och det tillgängliga återintegrationsstödet med personal på IOM-kontoret i sitt hemland. Ett sådant samtal rekommenderas för att offret ska kunna få en klarare bild av vad hen kan förvänta sig efter hemkomsten, och för att bygga tillit till IOM eller partnerorganisationen i hemlandet.

6.2 STÖD FÖRE OCH UNDER RESA

Offer för människohandel har ofta behov av hjälp med att ordna praktiska saker inför resan. Förövarna kan ha tagit id-handlingar från offret och hjälp kan behövas med att ordna nya resedokument. Resan behöver även planeras utifrån skyddsaspekter, då det kan finnas en risk att offret vid ankomst till hemlandet möts upp av personer som varit delaktiga i organiseringen av människohandeln. Resan hem kan i sig vara ett riskmoment då offret kan avvika vid transit under resan, eller helt enkelt sakna kunskap för att kunna genomföra transitmoment. En del offer för människohandel har till exempel aldrig flugit tidigare, och talar och läser inte de språk som används på flygplatser. Det kan även finnas behov av ledsagning utifrån funktionsnedsättning eller medicinska behov under resan.

I programmet ingår stöd för att:

- Ordna resedokument, till exempel pass.
- Boka flygbiljetter och eventuell vidaretransport i hemlandet till slutdestinationen.
- Ordna så att assistans om möjligt finns på flygplatser.
- Ordna ledsagare som följer med under hela resan vid behov.

6.3 SKYDD OCH STÖD EFTER HEMRESAN

Inför hemresan är det nödvändigt att göra en utredning av hur behov av stöd och skydd ser ut. I ansökningsformulären till IOM Finland

görs en utredning av hur hotbilden ser ut i Sverige och i hemlandet, för att se vart det är möjligt att återvända och under vilka förutsättningar. Det kan även finnas risk för offret att bli avvisad från familj/släkt/andra, om de får veta att personen exempelvis varit utsatt för människohandel för sexuella ändamål. Familj/släkt eller personer från samma område kan också vara en del av organiseringen av människohandeln. Dessa kan komma att utöva hot och våld mot offret innan eller efter resan.

Offer för människohandel är en grupp som är särskilt utsatt för att åter exploateras i människohandel eller prostitution. De två första åren efter att ha lämnat en människohandelssituation är risken som störst.[1]

Att återvända hem utan stöd kan innebära att grundläggande behov saknas, till exempel boende, mat, hälsovård och utbildning/sysselsättning. Det kan också innebära att offret fortfarande är utsatt och saknar skydd. Att leva under fattiga förhållanden eller i utanförskap kan ha varit en bidragande faktor till att ha rekryterats från första början. För att öka förutsättningarna för att återintegreras i samhället utformas programmet utifrån individuella behov.

Återintegrationsstöd från IOM kan omfatta:

- Ekonomiskt stöd om 150 amerikanska dollar (USD) per månad under de sex första månaderna för att täcka löpande utgifter för exempelvis mat och kläder.
- Individanpassat stöd om 2800 USD för att täcka grundläggande behov som att ordna boende, exempelvis skyddat boende/kriscenter; psykosocial vård och rehabilitering (exempelvis gällande alkohol- eller narkotikamissbruk); påbörja eller återuppta utbildning, arbetspraktik, eller för att starta en mindre affärsverksamhet.
- Bidrag om 300 USD för medicinska behov som exempelvis läkarbesök, läkemedel och psykologiskt stöd, vid behov.

Medföljande barn är i regel berättigade till 50 procent av stödsumman.[2]

6.4 ANSÖKNINGSFÖRFARANDE

Den aktör som offret för människohandel har kontakt med informerar regionkoordinator, som i sin tur kan informera offret om Återvändandeprogrammet. Om intresse finns för att få mer information

1 The Causes and Consequences of re-trafficking - Evidence from the IOM Human Trafficking Database, IOM, 2010

2 Återvändandeprogrammet – information för myndigheter och frivilligorganisationer, 2019

eller påbörja en ansökningsprocess kontaktar regionkoordinatorn även IOM Finland.

Ansökan ska fyllas i tillsammans med offret och antingen översättas till den sökandes språk (eller till ett språk hen förstår väl), eller fyllas i med auktoriserad tolk närvarande. Offret skriver under ansökan och regionkoordinator sänder ansökan till IOM Finland. Om kriterierna för att delta i Återvändandeprogrammet är uppfyllda kan personen erbjudas en plats. Bedömningen görs av regionkoordinatorn i samråd med IOM Finland.

På www.nmtsverige.se finns mer informaion i en broschyr om Återvändandeprogrammet som IOM tagit fram.

6

SAMMANFATTNING AV OLIKA AKTÖRERS ANSVAR I STEG 6

SOCIALTJÄNSTEN

- Kontaktar regionkoordinator vid ansökan om deltagande i Återvändande-programmet.
- Säkerställer barnets bästa och har kontakt med myndigheter i barnets hemland.
- I de fall socialtjänst är behjälplig med ansökan om att delta i Återvändande-programmet fyller handläggare i *tabell för riskbedömning och riskhantering* som ska bifogas ansökan.

REGIONKOORDINATOR

- Har sakkunskap kring ansökan om att delta i Återvändandeprogrammet.
- I de fall regionkoordinator är behjälplig med ansökan om att delta i Återvändandeprogrammet fyller handläggare i *tabell för riskbedömning och riskhantering* som ska bifogas ansökan.
- Beslutar i samråd med IOM om deltagande i Återvändandeprogrammet.

IOM FINLAND

- Beslutar i samråd med regionkoordinator om deltagande i Återvändande-programmet.
- Planerar och genomför återvändande och återintegrering i samarbete med IOM:s lokala kontor samt andra etablerade lokala aktörer i det land som offret ska återvända till.
- Baserat på personens individuella behov undersöker IOM vilka ytterligare stödinsatser och tjänster som är tillgängliga i hemlandet.

Revideringen av Manual vid misstanke om människohandel har genomförts av Miranda Pedersen och Catrin Sandman tillsammans med berörda medarbetare på Jämställdhetsmyndigheten. Jämställdhetsmyndigheten har inhämtat synpunkter från följande personer utifrån respektive verksamhetsområde:

Lisa Hultin Knutas, Migrationsverket
Kajsa Wahlberg, Polismyndigheten (Noa)
Thomas Ahlstrand, Åklagarmyndigheten (RIO)
Mikael Björk och Marianne Ny, Åklagarmyndigheten (UC Göteborg)
Lisa Green, regionkoordinator Syd
Eva Norlin, regionkoordinator Norr
Petra Malmström, regionkoordinator Väst
Jenny Selenius, regionkoordinator Stockholm
Patrik Hemmingsson, Arbetsmiljöverket
Ninna Mörner, Plattformen Civila Sverige mot människohandel
Eveliina Karhu och Linda Öhman, Internationella migrationsorganisationen IOM, kontoret i Finland
Maria Stensson och Helena Stålhammar, Socialstyrelsen

Även Helena Hagelberg, Arbetsmarknadsdepartementet, och Erica Neiglick, Utrikesdepartementet, har bidragit med information.

Svanenmärkt trycksak 3041 0145

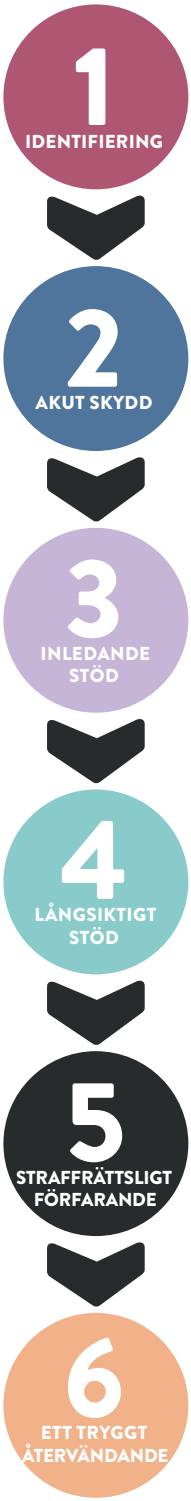

Manualen ger stöd och praktisk vägledning till yrkesverksamma som kan komma i kontakt med personer som utsatts för människohandel. Den ger en helhetsbild av det stöd och skydd som erbjuds offer för människohandel i Sverige. Manualen tydliggör vilket ansvar olika myndigheter har, vilket metodstöd de har tillgång till via Jämställdhetsmyndigheten samt hur de kan agera och samverka vid människohandelsärenden.

Den nationella stödtelefonen, 020-39 00 00, ger råd och stöd i ärenden om prostitution och människohandel.